

સ્વરાજ્ય લેખમાળા: નં. ૩૨.

હંગેરીમાં અહિંસાત્મક અસહકારનો

વિજય.

139

શ્રીયુત વીલ્સભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલના

(પી ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના મંત્રી)

અંગ્રેજી નિબંધનો અનુવાદ.

—10.—

સ્વરાજ્ય સભા,

મસજીદ યાદર રોડ, માંડવી

મુંબઈ.

પ્રત ૮.૦૦૦] કિંમત ચાર આના. [નવેમ્બર, ૧૯૨૦]

૮-૧૨૮

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ સંમત

૧૪૯૩૨:૨૪.૬ ૧૯૧૮

છાપનાર:—શ્રીધર વિષ્ણુ કામત, તત્ત્વવિવેચક પ્રેસ, ખેતવાડી
બેક રોડ, મુંબઈ.

પ્રગટ કરનાર:—ઉમર સોબાની, ૩૦૫-૬ મસજીદ બાંદર રોડ,
મોંડવી, મુંબઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૧૯

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રંગરોપિની અરિસ્ટોફાનિસ ૨-૧૧૮૫૩

અમરકાંત વિજય

વિષય લ ૪૬૩૨ : ૨૪.૬

હંગેરીમાં અસહકારની ચળવળ.

મિત્રો, હંગેરીના ઇતિહાસમાંથી અસહકારનો ઉત્કૃષ્ટ દર્શાવતો આપણને મળી આવે છે. અસહકારનો આ પ્રસંગ પહેલો હતો, અને તે સંપૂર્ણરીતે ક્ષતેહમંદ નીવડ્યો હતો. આપરલેંડમાં અત્યારે ચાલી રહેલી સિનફિનની ચળવળ આ પ્રસંગને આભારી છે. “આયરીશ રિપબ્લિક” ના ઉપ-પ્રમુખ આર્થર ગ્રિફિથે “રેઝરક્શન ઓફ હંગેરી” — “હંગેરીનો પુનર્જન્મ” — નામનું પુસ્તક લખ્યું છે, અને આ પુસ્તકના અભ્યાસનાં પરિણામે સિનફિનની ચળવળ જન્મી છે.

હંગેરીની અસહકારની ચળવળ સમજવા સારૂ આપણે ઇ. સ. ૧૭૧૮ ની સાત પછીના ઇતિહાસ ઉપર નજર કરવી જોઈશે. ૨૦૦ વર્ષ સુધી ટર્કોએ ઓસ્ટ્રિયન અને હંગેરિયન પ્રજા ઉપર રાજ્ય કર્યું; પરંતુ આ બંને પ્રજાએ સાથે મળી ૧૭૧૮ માં ટર્કોને હરાવ્યા, અને પછી ઓસ્ટ્રિયા અને હંગેરીએ પોતાના હક અને સ્વતંત્રતા જાળવી લાગીદારી કરી અને બંને દેશે એક શહેનશાહને કબુલ રાખ્યો. પરંતુ રાજમંડળ ઓસ્ટ્રિયાના પાટનગર વાયનામાં રહેતું અને હંગેરીનો અમીરવર્ગ રાજમંડળના સંગમાં પડ્યો પાથર્યો રહેતો હોવાથી રાષ્ટ્રીયાભિમાન ગુમાવી બેઠો. વખત જતાં ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહો હંગેરીના હક્કો ધીમે ધીમે ગળા જવા લાગ્યા અને હંગેરીની ભાષા અને રાષ્ટ્રીય વ્યક્તિત્વ દાખી દેવાનો પ્રયત્ન રચવા લાગ્યા.

હંગેરીને ઓસ્ટ્રિયાની સત્તામાંથી છોડાવવા છુપું કાવતું રચાયું, પરંતુ તે પકડાઈ ગયું; તેના નેતાઓમાંથી કેટલાકને દેહાંત દેડ દેવામાં આવ્યો, અને કેટલાકને કારાગૃહમાં પુરવામાં આવ્યા. હંગેરી થોડાક વખત સુધી ઓસ્ટ્રિયન સત્તાને પાછું તાબે થયું.

છતાં કેટલાક આદર્શપ્રિય જનો હંગેરીને રાફ્ફ કરવાના વિચારને વળગી રહ્યા, અને જ્યારે ઓસ્ટ્રિયન શહેનશાહે હંગેરી પાસે લશ્કરની માગણી કરી ત્યારે લોકોમાં સ્વતંત્રતાનો ભાવ ફરી જાગૃત થયો અને તેઓએ શહેનશાહની સત્તા માન્ય રાખવા કે હુકમ બજાવવા ના પાડી. તેઓએ કહ્યું: ‘જ્યાં સુધી હંગેરીનો રાજ્ય રાજ્યબંધારણને વળગી રાજ્ય કરશે ત્યાં સુધી હંગેરીના રાજાને અને તેને જ અમે વફાદાર રહીશું. હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહને વફાદાર રહેવા બંધાયેલી નથી. હંગેરીની ડાયટ (હંગેરીની પારલામેન્ટ) બોલાવો, અને લશ્કર આપવા ન આપવાનો નિશ્ચય ડાયટને કરવા દો.’”

લશ્કરને લગતી આ લડત પાંચ વર્ષ લગણુ ચાલી. અંતે શહેનશાહ ફ્રાંકને ડાયટ બોલાવવાની ફરજ પડી. ૧૧ વર્ષ પછી ડાયટ પહેલીવાર મળી.

ડાયટની બેઠકના આરંભમાં જ એવા એક બનાવ બન્યો કે જોને લીધે ઓસ્ટ્રિયા અને હંગેરીમાં ભારે ખળભળાટ ઉત્પન્ન થયો. કાઉન્ટ ઝેચનાઈ નામના એક મહા ધનાઢ્ય હંગેરીયને ડાયટ આગળ હંગેરી ભાષામાં ભાષણ કર્યું. વાયનામાં રહેવાથી સ્વદેશાભિમાન ગુમાવી બેઠેલા ખીજા અમીરોએ તેને સમજાવ્યો, અને તેણે લીધેલું પગલું જીવાનીના આવેશનાં પરિણામે લેવાયલું ઠરાવ્યું. (કાઉન્ટની ઉંમર આ વખતે ૭૪ વર્ષની હતી.) પરંતુ ખીજે પ્રસંગે પણ કાઉન્ટે નચિતાઈથી તેમ જ કહ્યું. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં આર્થર ગ્રિફિથસ લખે છે:

“ક્ષણભર આ જીવાન અમીર સભાની વચ્ચે શાંતિથી ઉભો રહ્યો, અને પછી તેણે સલાહદેનારાઓના નેતા તરફ નજર રાખી બોલ્યું શરૂ કર્યું, અને બધાની અજ્ઞયખી વચ્ચે તેણે ધીમેથી હંગેરિયન શબ્દો અને વાક્યો ઉચ્ચારવા માંડ્યાં. ચક્રિત થયેલા અને પોતાની ધારણામાં ઠગાયેલા અમીરો આભા બની ગયા; અને વિજય અને ઉદ્ધાસના ભાવથી ભરપૂર બનેલા તેનો સ્વર ઉચો

જવા લાગ્યો અને આખા ખંડમાં ગાજી રહ્યો. પ્રજાની તિરસ્કૃત મર્યાદા ભાષામાં તેણે હંગેરીનાં દુઃખની કહાણી કહી અને તેનીજ સાથે હંગેરીના પુનરુદ્ધારનું ભવિષ્ય ભાષ્યું. તેણે ખેલવું બંધ કર્યું ત્યારે વૃદ્ધ જનો તો ડંગળ થઈ ગયા; પરંતુ જીવાન અમીરોનો અંતરદીપ પ્રગટી ઉઠ્યો, અને તેઓએ જયધ્વનિ મળવી મુક્યો.

એચેનાઇએ અખત્યાર કરેલ માર્ગ પ્રજાજને વધાવી લીધો, પરંતુ વૃદ્ધ અમીરોને તેથી આઘાત પહોંચ્યો. એચેનાઇ તેઓના અભિપ્રાય વિષે બેપરવા હતો. શુભશુભ તે તો પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે ગયો.

એક દિવસ દિવાન—એ—આમમાં રાષ્ટ્રીય ભાષાનાં સંરક્ષણ વિષે ચર્ચા ચાલી રહી હતી. એચેનાઇ આ સભામાં ગયો હતો. એક સભાસદને આ ચર્ચા અર્થહીન લાગી. હંગેરિયન યુનિવર્સિટી સ્થપાયા વિના હંગેરિયન ભાષા કે હંગેરિયન શિક્ષણનો પ્રચાર તેને અસંભવિત લાગ્યો, અને આવા કાર્ય માટે ઓસ્ટ્રિયન સરકાર કર નાખવા રજા આપે એમ તેને ન લાગ્યું. બધા સભાસદોએ ખિન્ન થઈ તેની આ વાત કમુલ્લ રાખી; પરંતુ તરત જ બીજા અપૂર્વ બનાવ બન્યો. “એચેનાઇ સભામાં બોલવા ઉઠ્યો. એક મિનિટ સભાને પોતાનું બોલવું સાંભળવાની તેણે અરજ કરી અને તે કમુલ્લ રાખવામાં આવી. એચેનાઇએ હંગેરિયન ભાષામાં એક ટુંક ભાષણ કર્યું: ‘હું અમીર છું. રાષ્ટ્રીય વિધાસભા સ્થાપવા સારૂ મારી નામીરની એક વર્ષની આખી આવક હું આપીશ.’ સભામાં ઉત્સાહ આઘ્યો. ધીન્દે પછી એણે ઉઠ્યો કે હું એક હજાર ફોરેઈન દહશ; અને પછી, બીજા-એક એક પછી એક મહદ કરવાની પ્રતિજ્ઞા બાહેર કરી અને એતબેલામાં ૧,૫૦,૦૦૦ ફોરેઈન જમા થઈ અને હંગેરીની સિવાસ-સજા અસ્તિત્વમાં આવી.”

દેશમાં ઝેએનાઇનું નામ સંભાળાવા લાગ્યું; અને તે લોકમાન્ય નેતા થઈ પડ્યો. પરંતુ કોઈ પણ રાજકીય પક્ષના નેતા થવાની કે ઓરિટ્રા સામે થઈ જગાડવાની તેણે ના પાડી. તેણે પોતાનું ધ્યાન શિક્ષણ, ખેતી અને ઉદ્યોગ હુમર ઉપર જ રાખ્યું. તેણે કહ્યું: “ભણતો ઉદ્ધાર કરો. શિક્ષણ મેળવો. ખેતી ખાલવો. હુમર વધારો. તેમ કરવાથી તમે મહાન અને સ્વાયત્ત પ્રજા બનશો.”

પરંતુ ઝેએનાઇએ ઉત્પન્ન કરેલા નવાં રાષ્ટ્રીય જીવને સ્વાભાવિક રીતે રાજકીય રૂપ મહત્ત્વ કયું. તેના નેતા ફ્રાંસિસ ડીક અને લુઈ ક્રાસથ હતા. ડીક કૃષેલિક સંપ્રદાયનો ગૃહસ્થ હતો. ક્રાસથ પ્રોટેસ્ટન્ટ અને બેરિસ્ટર હતો. સૌથી પહેલીવાર તેઓને મેલાપ ૧૮૭૩ માં ડાયટમાં થયો. તેઓ વચ્ચે મતભેદ ધણો હતો, પરંતુ બંને દેશાભિમાની પુરૂષો હતા અને તેને લીધે તેઓને ગાઢ સંબંધ બંધાયો. ક્રાસથનાં ચિત્તમાં ફ્રાંસમાં વિપ્લવ ટાળે જ-મેલા સિદ્ધાંતો રમી રહ્યા હતા; અને જગતમાં પ્રજાસત્તાક મહારાજ્ય સ્થપાશે અને તેમાં સ્વતંત્ર હંગેરી જોડાશે એવા પ્રકારના તેના ખ્યાલ હતા. ફ્રેંચ વિપ્લવે ઉત્પન્ન કરેલા સિદ્ધાંતો ડીકને માન્ય ન હતા, અને હંગેરીમાંથી શહેનશાહી કાઢી નાખવા તેની ઈચ્છા ન હતી. ડીકે પોતાનો કાર્યક્રમ આ પ્રમાણે ધડયો હતો:

“હંગેરી સ્વતંત્ર દેશ છે; ધારાધોરણ ધડવામાં અને અમલ ચલાવવામાં તે સ્વતંત્ર છે. તે બીજા કોઈ દેશને તાબે નથી. ઓરિટ્રા અને હંગેરીની એકજ રાજગાદી રહે તે સામે થવા અમે ઈચ્છતા નથી; રાજગાદીનું અસ્તિત્વ જોખમમાં આવી પડે એમ પણ અમે ઈચ્છતા નથી; પરંતુ હંગેરીનું હિત બીજા કોઈ દેશનાં હિતથી ઉતરતું જોખવું એ કાયદા અને ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે એમ અમે માનીએ છીએ. ઓરિટ્રા હંગેરીનું રાજ્ય સંયુક્ત રાખવા ખાતર અમે હંગેરીનું હિત જતું કરવા કદી પણ કયું, થઈ શકે. અમારું રાજ્યબંધારણ અમારો ખજાનો છે અને અમે તેલક

મોટા સ્થૂળ લાભ ખાતર કે પરદેશીઓના લાભ ખાતર અને તે ખજાનાનો ભોગ આપશું નહિ. અમારી પહેલી ફરજ તેનું રક્ષણ કરવાની છે, તેને પ્રયત્ન બનાવવાની છે.”

ડાયટ ઓરિદ્રયન જીલ્લમ સહી રહી હતી, અને તેની સામે ડીક ડાયટમાં ચાલુ ગાળ્યા કરતો. વિનીત પક્ષ પુછતો: “આપણાથી શું થાય એમ છે? ઓરિદ્રયા સામે તલવારથી આપણે લડી શકીએ એમ નથી. સારે મુંગા એસી તાબે રહેવા સિવાય બીજા કંઈ ઇલાજ છે?”

પરંતુ ડીક સામે જવાબ વાળતો: “તમારા ધારાનો જામ થાય છે પણ તમારા મોં બંધ રહ્યા છે! જે પ્રજાના ધારા તુટે છે છતાં જે પ્રજા વિરોધ કરતી નથી તે પ્રજા નાણુદ થાય છે. ચૂપ રહી તે પ્રજા પોતાની ગુલામી કાયમ કરે છે. જે પ્રજા અન્યાયની અને જીલ્લમની સામે થતી નથી, પરંતુ તે સાંખી લે છે તે પ્રજાનો નાશજ સરખાયલો છે.”

ધણે ઠેકાણે બને છે તેમ, હંગેરીમાં રાષ્ટ્રીય ચળવળ સાથે જમીનને લગતી ચળવળ જોડાઈ ગઈ હતી. ડીકને જ્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું કે અમીરો જમીનના માલિક છે ત્યારે તેણે જવાબ વાળ્યો કે ‘જુના કાળમાં દેવો જંગલની અને ખેતરની અને ટેકરીની અને ખાઈની અને નદીની માલિકીમાં માત્ર હિસ્સો માગતા; તેમ શું દેવો કરતાં પણ મોટા મધિગયા છે?’ કાઉંટી કાઉન્સિલે ડીકને ટેકા આપ્યો હતો અને ઓરિદ્રયન સરકારના મનસ્વી કુશળ પ્રમાણે વર્તવા ચોખ્ખી ના કહી, અને જમીનને લગતા કાયદામાં સુધારો કરવાની માગણી કરી, સુધારા માટેની માગણી એટલી જાણી પ્રજાજાણી કરવામાં આવી હતી કે હંગેરીના અમીરોને છેવટે નમ્રું મેલવું પડ્યું. પરંતુ ઓરિદ્રયન સરકાર વચ્ચે પડી, અને જમીનને લગતો કાયદામાં સુધારા કરવા ન દીધા.

“આને લઈ લોકોએ જમીન ચળવળ શરૂ કરી, અને ૧૮૮૧ માં રૂબિની લાયટ પણ મકામ બંધ રહી. દેશબંધોએ રાષ્ટ્રીય ચિહ્નવચી

માગણી કરી; સરકારે તે માગણી સ્વીકારી નહિ; પરંતુ અર્થ સાવ વ્યર્થ ન ગઈ. અર્થાથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના પ્રચારનો વિચાર સારા પ્રમાણમાં પ્રસર્યો. આ વિષે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું તેના હેવાલ કાસથે પ્રગટ કર્યો અને આખા દેશમાં તેના ફેલાવો કર્યો. લોક લાગણી જોઈ ઓસ્ટ્રિયન સરકાર ચમકી, અને કાસથને પદવીની લાંચ આપી ચૂપ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ કાસથે પદવી સ્વીકારી નહિ.

હામનીતિ નિષ્ફળ જતાં ઓસ્ટ્રિયન સરકારે દંડનીતિ સ્વીકારી. ઝેચેનાઈ, કાસથ, વેસેલિયેનાઈ અને જ્નેન બલોધને પકડવામાં આવ્યા અને જેલમાં પુરવામાં આવ્યા. બલોધ ડાયટનો સભાસદ હતો. તેના પકડાવાથી “ડાયટમાં તેની જગ્યા ખાલી પડેલી જાહેર કરવામાં આવી, અને સરકારી પ્રશંસા અને આશાઓ મેળવી એક ઉમદેવાર બાર પડ્યો અને મતદારો પ્રત્યે એક ખુલાસો પ્રગટ કર્યો; પરંતુ મતદારોએ જ્નેન બલોધની જ ફરી નિમણૂક કરી. આ ઉપરથી સરકારે કાઉંટીના લોર્ડ લેફ્ટેનન્ટને એવી સૂચના કરી કે દરેક સ્વતંત્ર મતદારને મત લેવાના દિવસે ખાંચ ફ્લોરિનની નોટની ભેટ કરવી અને તેને રૂએ એવી જાણ સ ખરીદ કરવા સરકારી બંડારમાં જવા કહેવું. મત લેવાના દિવસે મતદારોએ જ્નેન બલોધની તરફેણમાં સુમાર વિનાના મત આપ્યા અને પછી તેને પોતાના ખંભે બેસાડી કાઉંટી કાઉંસિલના ખંડમાં વિજય પ્રગટ કરતાં લઈ ગયા. આ વખતે દરેક મતદારના હાથમાં જાડી ડાંગ હતી અને તેના ઉપર સરકારે ઉદારતાથી આપેલી ખાંચ ફ્લોરિનની નોટ બાંધી હતી. કાઉંસિલના ખંડમાં તેઓએ લોર્ડ લેફ્ટેનન્ટને જોયો, અને તેને પ્રમુખ કર્યો. અને પછી દરેક સ્વતંત્ર મતદાર એક પછી એક અગળ આવી લેફ્ટેનન્ટના કાર્ય વિષેનો પોતાનો વિચાર પ્રગટ કરી ગયો. આથી લેફ્ટેનન્ટ નાસ્તી જવા લાગ્યો, પરંતુ બળથી તેને પ્રમુખની ખુરસીમાં બેસાડી રાખવામાં આવ્યો અને કલાકો સુધી પોતે કરેલ ફોહની પોતાના

દેશબંધુઓ તરફથી થતી નિંદા સાંભળવાની ફરજ પડી. અંતમાં લોકોએ પાંચ ફોરોનની નોટો ફાડી નાંખી અને તેના મુદ્દા ઉપર ફેંકી.

આ પછી બે વર્ષ રહી ડાયટની બેઠક ભરાઈ. સૌથી પહેલાં ડાયટ કોસથ અને તેના સાથીઓને છુટા કરવાની માગણી કરી. સરકારે કહ્યું: “આપણે સાદું કરીએ; અમે કોસથને છોડી મુકીએ અને તમે તમારો વિરોધ નરમ કરો.”

પરંતુ ડીકે ગૌરવથી કહ્યું: “નહિ, અમારા મિત્રો પ્રત્યેની અમારી માગણી કરતાં અમારા દેશ પ્રતિ અમારું કર્તવ્ય વધારે મહત્વનું અને વધારે પવિત્ર છે. તેઓને જે દુઃખ સહન કરવું પડશે તેના કરતાં પણ વધારે દુઃખ આવી રીતે મેળવેલી સ્વતંત્રતાથી થશે.”

સરકારે જોયું કે ડીકેને ઢીલો કરી શકાય એમ નથી એટલે પોતે નમતું આપ્યું. કોસથ અને સાથીઓને છોડવામાં આવ્યા.

કોસથે હવે રાષ્ટ્રીયપ્રવૃત્તિના સાબાથે “પેસ્થ ગ્રેગ્રેટ” નામનું છાપું કાઢવા માંડ્યું. આ છાપાની અસર હંગેરીમાં જળ્મરી થવા લાગી. હંગેરિયનને શંકા ઉપજતી તો તે તરત તપાસ કરતો: ‘લુઈ કોસથ શું કહે છે?’ અને લુઈ કોસથ જે કહેતો તે હંગેરીની જનતા માનતી.

નેશનાલિસ્ટોએ પોતાનું ધ્યાન બે માગણી ઉપર ચોટાડ્યું હતું: (૧) કરની બાબતમાં ઓસ્ટ્રિયન સાથે સમાનતા મેળવવી; અને (૨) સરકાર પાસે હંગેરિયન ભાષા માન્ય કરાવવી. બાપાની બાબતમાં તેઓ ફાળ્યા, પરંતુ કરની બાબતમાં તેઓ હાથો. પરંતુ ઓસ્ટ્રિયાના ભોગે હંગેરીનો ઉદ્ધોમ ખીલવવા અને હંગેરિયન પાક અને બનાવટ માટે જરૂરી રક્ષણ મામલાના ધરાદારી કોસથે એક લીગ સ્થાપી. ઓસ્ટ્રિયાના રાજકર્તૃવર્ગને આ લીગ ખુબ ત્રાસદાયક નીવડી અને ઓસ્ટ્રિયન સરકારે લીગને દાખી દીધી. હંગેરીની ૫૫ કાઉન્ટી કાઉન્સિલોએ લીગને ટેકા આપી પોતાનો વિરોધ પ્રમટ કર્યો એટલે ઓસ્ટ્રિયન સરકારે કાઉન્સિલના પ્રમુખોને

ખસેડી નાખ્યા અને તેઓની જગ્યાએ ઓસ્ટ્રિયન અમલદારોની નિમણૂક કરી. આનું પગલું લેવાશે એમ કોસથે ધાર્યું હતું. અને તેમ થાય એમ તેણે ઇચ્છ્યું હતું.

કાર્લસિલના પ્રમુખો અમીરવર્ગના હતા. તેઓનું દિલ ઓસ્ટ્રિયન તરફ હતું; પરંતુ લીગથી ખેતી અને ઉદ્યોગની ખીલવણી થવાનો સંભવ હતો, અને તેમ થાય તો તેઓ વધારે ધન મેળવી શકે એમ હતું. આથી કરી તેઓએ લીગને ટેકા આપ્યો હતો. ઓસ્ટ્રિયન સરકારે તેઓ પાસેથી કાર્લસિલનું પ્રમુખપદ જીતવી લીધું એટલે કોસથે તેનો બોધ અમીરોનાં દિલમાં ઉતારવાની તક લીધી. તેણે અમીરોને સંબોધ્યાં: “હંગેરીના અમીરો, હવે તો તમે મર્દ બનશો?” આની અસર થઈ. સંખ્યાબંધ અમીરો કોસથ સાથે જોડાયા, અને ઘણાઓ પોતાના જગીરદારીના હક પડતા મુકવા કમુશ થયા.

૧૮૪૭ ની ડચ્છની ચુંટણીના વખતે પેસ્થમાં હરિદાઈ ચાલી હતી. ઓસ્ટ્રિયન સરકાર પેસ્થને વફાદાર શહેર લેખતી; અને તેમાં મંગરૂરી માનતી. આ પ્રસંગે લાંચ રૂસવત અને ધમકી આપવામાં મણા રાખવામાં આવી ન હતી. છતાં કોસથનો વિજય થયો. નવી ડાયટમાં તે સર્વોપરી બન્યો.

ડાયટ હિંમતપૂર્વક હંગેરીની સ્વતંત્રતાની માગણી કરી. ઓસ્ટ્રિયા જાણતું હતું કે આ માગણીને લોકોનો ટેકો છે, એટલે નમવા સિવાય ખીજે ધલાજ તેની પાસે ન રહ્યો. શહેનશાહ ફરડિનાંડ હંગેરી ગયો અને પ્રજાની માગણી સ્વીકારી.

“૧૮૪૮ ના ધારા મંજુર રાખવામાં આવ્યા. હંગેરીમાં સર્વોપરી અને હંગેરિયન પ્રજાને જવાબદાર એવી હંગેરિયન સરકાર સ્થાપવામાં આવી. લુઈએટથાની વડે પ્રધાન થયો, જેવેનાઈ પબ્લિક વર્ક્સ ખાતાનો મંત્રી, ફ્રાંસિસ ડીક ન્યાયખાતાનો મંત્રી, અને નાણાખાતાનો મંત્રી કોસથ થયો. કોસથને આથી સંતોષ

થયો. સહેનશાહને વફાદારી પ્રગટ કરતું નિવેદનપત્ર આપવામાં આવ્યું. હંગેરિયન પ્રજા તમામ પરદેશી અંતરાયથી મુક્ત થઈ, અને રાષ્ટ્રીયસેના રાખવાનો હક ધરાવતી થઈ. હંગેરીના પુનરુદ્ધારથી હંગેરીની પ્રજા હર્ષધેલી બની.

પરંતુ લોકોએ હર્ષનાદ કરવામાં ઉતાવળ કરી. હંગેરીને સ્વતંત્ર ન થવા દેવાનો પ્રપંચ વાયનાની એક અત્યંત ખાનગી દરબારમાં કરવામાં આવ્યો હતો. હંગેરિયન ઉપર હુમલો કરવા દરબારે વોલેચિન, સર્બિયન અને કેટલા લોકોને છુપી રીતે ઉશ્કર્યા. દરબારની એવી માન્યતા હતી કે આમ થવાથી હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાની મદદ માગશે અને તેમ થવાથી ઓસ્ટ્રિયાની સત્તા ફરી હંગેરી ઉપર સ્થપાશે. પરંતુ હંગેરીનું નહું લશ્કર ઉત્સાહી હતું અને તેણે દુશ્મનોને મહાત ક્યાં.

વાયના દરબારની ખટખટ ઓસ્ટ્રિયન લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટના દફતર ઉપરથી ખાત્રીપૂર્વક જણાઈ હતી. (કોટલોકની હાર થયા પછી લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટ હંગેરીમાંથી ચાલ્યો ગયો હતો.) આ રીતે ન ફાવવાથી દરબારે ખીજા ઇલાજ શોધવા માંડ્યા. સહેનશાહ ફરડિનાંડે કાઉન્ટ લેખ્ખર્ગને હંગેરીનો વાઈસરોય બનાવ્યો અને ૧૮૪૮ નું બધારણ રદબાતલ કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

હંગેરિયન ડાયટનો જવાબ તદ્દન સ્પષ્ટ હતો. લેખર્ગને વાઈસરોય તરીકે કબુલ રાખવા ડાયટ ના પાડી અને જે કાર્ષ તેને મદદ કરશે, સમવડ કરી આપશે કે સલાહ આપશે તે રાખ્યો. સત્તુ લેખર્ગે એમ જાહેર કર્યું. લેખર્ગે લોકવિરોધ મળ્યો ત્યારે નહિ. નવી નીતિનો અમલ કરવા તે બુડા-પેસ્થ ગયો; ત્યાં તેનું ખુન થયું.

સહેનશાહે કોટિયન જાતિના સરદાર જોહાનિયને લૉર્ડ લેફ્ટેનન્ટ કરવાની કૃષ્ટતા કરી, અને ઓસ્ટ્રિયન એનેડિયરને બુડા-પેસ્થ ઉપર ચઢાઈ કરવાનો હુકમ કર્યો. હંગેરિયન ડાયટ મક્કમ જ રહી. પરંતુ ડાયટ એક બૂલ કરી. આ વખતે વાયનામાં પ્રજાસત્તાક

રાજ્ય સ્થાપવાનો વિચાર ધરાવનારાઓએ શહેનશાહ સામે બંડ જમાવ્યું. કોસથના સમજાવવાથી ડાયટે આ બંડખોરોને લશ્કરી મદદ મોકલી. હંગેરિયન અને બંડખોરોની હાર થઈ અને ઓસ્ટ્રિયન સેનાપતિ વિન્ડિચગ્રાટએ બુડા-પેસ્થ તરફ કુચ કરી.

ડીકે સેનાપતિને કહ્યું: “કાયદાસર જે હંગેરીનું છે તે સિવાય ખીજી કશાની માગણી હંગેરી કરતું નથી.” સેનાપતિએ જવાબ આપ્યો: “હું બંડખોરો સાથે સલાહ કરવા નથી ઇચ્છતો.” હંગેરીનાં રાજ્યબંધારણનું રક્ષણ કરવા ડીકે પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે બધા વૃથા ગયા. કોસથ અને તેના સાથીઓને વિના શરતે શરણે જવાનું સમજાવવાની ડીકે ના પાડી. તેને અને બેટથ્યાનીને પકડવામાં આવ્યા. ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર હંગેરીના પાટનગરમાં પેહું, અને શહેનશાહ ફ્રાંસિસ જોસફને સેનાપતિએ લખ્યું: ‘મેં દેશને સર કીધો છે.’

ફ્રાંસિસ જોસફ થોડાક વખત ઉપર જ ગાદીએ આવ્યો હતો. પોતે રાજ લગામ હાથમાં લીધી તેમાં હંગેરિયન ડાયટની સંમતિ મેળવવા તેણે રાજ્યબંધારણ પ્રમાણે બુડા-પેસ્થ જતું જોઈતું હતું, અને ત્યાં રાજ્યાભિષેક કરાવવો જોઈતો હતો. હંગેરિયન ડાયટે શહેનશાહનું આ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું અને જણાવ્યું કે જ્યાં સુધી શહેનશાહ હંગેરીના પાટનગરમાં ન જાય ત્યાં સુધી હંગેરીની પ્રજા શહેનશાહ પ્રત્યે વફાદારી જાહેર કરશે નહિ. પરંતુ ફ્રાંસિસે હંગેરી જવાની ના પાડી અને પોતાના વિચારમાં તે મક્કમ જ રહ્યો. આ વખતે બુડા-પેસ્થમાં ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર હતું, અને તેના ઉપર શહેનશાહનો બરોસો હતો. પરંતુ આ લશ્કર પોતાની સલામતી માટે તેને પૂરતું ન લાગ્યું.

આ વખતે હંગેરીયન પ્રજામાં એક પ્રતિભાશાળી સેનાની ઉત્પત્તિ થયો. તેનું નામ આર્થર જ્યોરજેઈ હતું. લોકોને સરસ તાલીમ આપી તેણે એક લશ્કર ઉભું કર્યું, અને ઓસ્ટ્રિયનોને નસાવ્યા. તેની લગ્નશક્તિ આગળ સામ્રાજ્યનો સેનાપતિ નિષ્ફળ થયો;

પરંતુ કાસથે એક બૂલ કરી અને તેને પરિણામે જ્યોરજેઇએ મેળવેલી સફલતા વેરાઈ ગઈ. કાસથને જ્યોરજેઇની અદેખાઈ થતી હતી. તેની કે સેનાની સાથે મસલત કર્યા વિના તેણે શહેન-શાહને પદબ્રજ કરવાનો ઠંઠેરો પ્રગટ કર્યો અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યની ધ્વજા ફરકાવી.

રાષ્ટ્રનું રક્ષણ કરવાના વિચારથી અને રાજ્યબંધારણનો અર્થાવ કરવા વાસ્તે હંગેરિયનોએ હથિયાર ઉપાડ્યા હતા. રાજને પદબ્રજ કરવા તેઓ લડવા તૈયાર થયા ન હતા. જે લડાઈ રક્ષણ સારૂ લડવામાં આવી હતી તે લડાઈ કાસથના ઠંઠેરાને લઈ બંડના અંગે કરવામાં આવેલ લડાઈ જેવી હતી. હંગેરિયન પ્રજા પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાનો વિચાર ધરાવતી ન હતી; એટલે લશ્કરનો ઉત્સાહ ઠંડો પડવા લાગ્યો.

આ રીતે હંગેરિયન લશ્કરની હોંશ બાંગી પડી, પણ ઓસ્ટ્રિયાનોએ બંડ દાખી દેવા રશીયન સરકારની સહાયતા માગી અને હંગેરિયનોની માઠી દશા બેઠી હોય એમ જણાવવા લાગ્યું.

થોડાક વખત સુધી તો જ્યોરજેઇએ પોતાના પ્રતાપથી એ મહાન સત્તાને હંકારી, પરંતુ બંને પક્ષના બળ વચ્ચે જબરો તફાવત હોવાથી જ્યોરજેઇને છેવટે ફત્તેહ મળે એવો સંભવ ન હતો. કાસથે શત્રુ ઉપર બેદનીતી અજમાવી; પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વિચાર તેણે કોરે મુક્યા, અને રશીયાના રાજ કુટુંબના એક કુંવરને હંગેરીની ગાદી આપવા જણાવ્યું. પરંતુ યોગ્ય વખત જતો રહ્યો હતો. જ્યોરજેઇ શરણ થયો.

ઓસ્ટ્રિયાની સત્તા પાછી હંગેરીમાં જમી. રાજ્યબંધારણ ગણકારવામાં ન આવ્યું. ડાયટ બંધ કરવામાં આવી. રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ દાખી દેવામાં આવી. દેશબક્ત અમીરોની અને પ્રજાસંગની જમીન જપ્ત કરવામાં આવી. બાબાનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો. કાઉંટી કાઉંસિલો વિખેરી નાખવામાં આવી,

અને કાઉટીનો અમલ ઓરિટ્ટન અધિકારીઓને સોંપવામાં આવ્યો. હંગેરીના સરકારી દૃષ્ટિએ વિભાગ કરવામાં આવ્યા, અને યુરોપમાં હંગેરીનું નામનીશાન રહેવા પામ્યું નહિ.

યુરોપના રાજકારભારીઓ કહેવા લાગ્યા કે હંગેરી નાબુદ થયું. પરંતુ ક્રાંસિસ ડીક હેયાત હતો, અને તેની હેયાતીને બધું હંગેરી પણ હેયાત હતું.

વિના શરતે શરણુ થઈ જવાની સલાહ ડીકે કોસથને ન આપી વાસ્તે તેને સડાઈની શરૂઆતમાં પકડવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. આમ થયું એ હંગેરીને હિતકર નીવડયું. સડતે બંડનું સ્વરૂપ લીધું ત્યારે ડીકે તેમાં ભાગ નહોતો લીધો, અને આથી કરી ઓરિટ્ટનો વિજયી નીવડ્યા પછી ડીકને હંગેરીમાં રહેવાની રજા મળી હતી; પરંતુ કેટલાક રાષ્ટ્રીય અગ્રેસરોને પરદેશમાં વાસ કરવો પડ્યો હતો, અને કેટલાક અગ્રેસરો મરણુ પામ્યા હતા. ડીકે પોતાની મિલકત વેંચી નાખી અને પેસ્થમાં વસવાટ કર્યો. પેસ્થમાં તે કેવી રીતે પોતાનું જીવન ગાળતો હતો તેનું વર્ણન આર્થર મિલિથિસ આ પ્રમાણે આપે છે:

“કિવન ઓફ ઇંગ્લાંડ હોટેલમાં તેણે સુવા બેસવા માટે બે બંડ બાટે રાખ્યા હતા. તે રસ્તાઓમાં ફર્યા કરતો અને ફરતાં ફરતાં છોકરાઓ સાથે બેસતો, ભિખારીઓને ભિખ આપતો, અને હરેક જાતના માણસો સાથે વાતચીત કરતો. - ઓરિટ્ટનો તેના માટે શંકાશીલ બન્યા. તેઓ અંદર અંદર પુછવા લાગ્યા: ‘ડીકે શા સારૂ પોતાની મિલકત વેંચી નાખી અને પેસ્થમાં જઈવાસ કર્યો?’ ઓરિટ્ટન પ્રિકેટ ઓરિટ્ટન પોલીસને તેના ઉપર નજર રાખવાની સૂચના કરી.

“તેઓ ડીક ઉપર નજર રાખવામાં સહસ્રાક્ષ બની ગયા, પરંતુ તેનાં આચરણમાં તેઓને એવું કંઈ જણાયું નહિ કે જેથી તેઓ તેને પકડે. તેઓએ હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ હરી લીધું હતું.

તેઓએ હંમેરીનું નામ પણ રહેવા દીધું ન હતું; પરંતુ ડીક તો છોકરાઓ સાથે ગેલ કરતો, બિખારીઓને પૈસા આપતો, સ્ત્રીપુરુષો સાથે વાતચીત કરતો અને આ સિવાય ડીક બીજી કંઈ કરતો નહિ; એટલે તેઓ આ ઉપરથી ડીકને રાજદ્રોહી ઠરાવી શકે એમ ન હતું; છતાં ઓસ્ટ્રિયનો અકળાવા લાગ્યા; ડીક માટે તેઓનો ઠહેમ વધતો ગયો.”

આ પછી એક ઓસ્ટ્રિયન દરબારીને ડીકને સરન્યાયાધીશ બનાવવાનું સુઝી આવ્યું, અને તેને એમ પણ થયું કે તેમ કરવાથી હંમેરીની પ્રજાને પણ ધીરજ આવશે. એટલે ઓસ્ટ્રિયન સરકારે ડીકને આ પદવી લેવાનું કહેવડાવ્યું.

ડીકે જવાબ વાળ્યો: ‘મારા દેશનું રાજ્યબંધારણ કશું જ રાખવામાં આવશે ત્યારે હું આ માગાનો વિચાર કરીશ.’

ઓસ્ટ્રિયનોએ પુછ્યું: ‘કયું રાજ્યબંધારણ?’

‘૧૮૪૮ નું રાજ્યબંધારણ;’ ડીકે કહ્યું.

‘અરે બસા માણસ’, ઓસ્ટ્રિયનોએ કહ્યું; ‘હંમેરિયન બંડ અમે દાબી દીધું એ વાત શું તમે ભૂલી ગયા?’

પણ ડીકે કહ્યું: ‘રાજ્યબંધારણ હજી કાયમ છે.’

ઓસ્ટ્રિયનોએ કહ્યું: ‘૧૮૪૮ નાં રાજ્યબંધારણની વાત સાંભળ નકામી છે.’

છતાં ડીકે કહ્યું: ‘રાજ્યબંધારણ હજી કાયમ છે.’

એટલે ઓસ્ટ્રિયનો કહેવા લાગ્યા: ‘અમે તમને આ જણાવવા માગીએ છીએ....’

ડીકે તેઓને આગળ બોલતાં અટકાવ્યા અને કહ્યું: ‘ગૃહસ્થો, એ બધી વાત નકામી છે. આ બાબતમાં ચર્ચાને અવકાશ નથી. રાજ્યબંધારણ કાયમ જ છે.’

આ પછી સમાધાન કરવામાં કુશળ એવા એક ઓસ્ટ્રિયન રાજનીતિજ્ઞે ડીકને સોડમાં લીધો અને ફાસલામણી કરતાં કહ્યું: ‘ડીક, તમે એમ તો નહીં ઇચ્છો કે આટઆટલા પ્રસંગો બની ગયા પછી હવે પાછી નવેસરથી શરૂઆત કરવી?’

‘હું એમજ ઇચ્છું છું,’ ડીકે કહ્યું: ‘માણસ જો કોટનું એક બટન બરોબર બંધ કરતાં ભૂલે છે, તો તેને બધા બટન પાછા ઉઘાડી નાખવાં પડે છે.’

ઓસ્ટ્રિયને જવાબ આપ્યો: ‘હાં! પણ એ બટન તોડી નખાય.’

ડીકે કહ્યું: ‘પણ ભાઈ, તેમ કરવાથી કોટના બટન કદી પણ બરોબર બંધ કરી શકાય નહિ. સાહેબજી.’

પેસ્થ હોટેલના ડીકના ન્હાનકડા ખંડમાં દરરોજ રાતના કેટલાક મિત્રો મળતા, બીડીઓ ડુંકતા, અને થોડોક દારૂ પણ પીતા. તેઓએ કંઈ ખાનગી રાખ્યું નહતું, તેઓના કંઈ ખાનગી શબ્દો નહતા. તેઓ હંગેરીના ઇતિહાસની, હંગેરીના સાહિત્યની, હંગેરીના ઉદ્યોગની, હંગેરીની આર્થિક દશાની, અને હંગેરીના રાજ્યબંધારણની વાતો કરતા. હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ મરી ગયું છે એમ માની ઓસ્ટ્રિયનો ઉપર મહેરબાની કરવા તેઓ હકપૂર્વક ના કહેતા. ‘રાજ્યબંધારણ મરી ગયું નથી, પરંતુ ઉઘે છે; કારણકે તેને ખોડું એસડ આપવામાં આવ્યું છે.’ ડીક લહેરી માણસ હતો; રાજ્યબંધારણ કયે દિવસે જાગશે તેની વાતો તે કરતો, અને મસ્કેરી કરતો. જીલ્લાઓમાંથી પેસ્થમાં આવતાં લોકો ડીકને મળવા જતા. તેઓ સાંજ પેસ્થમાં ગાળતા, ડીક સાથે ચૂંગી પીતા, એકાદ પ્યાલો શરાબ પીતા. તેની સાથે વાતો કરતાં કરતાં તેઓની ઉદાસીનતા ઉડી જતી. ડીકના આશા બધાં ભાવ તેઓનાં અંતરમાં ઉતરી જતા, અને હંગેરી મરી નથી ગયું એમ દહતાપૂર્વક માનતાં થઈ તેઓ પાછા જતા. તેઓ થોતાના જીલ્લામાં જતા, અને લોકોને કહેતા: -

‘આપણી પારલામેન્ટ બંધ કરવામાં આવી છે, આપણી કાઉન્ટી કાઉન્સિલો દાખી દેવામાં આવી છે, આખા દેશમાં મારશીયલ લૉનો અમલ ચાલી રહ્યો છે, આપણી ભાષાનો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, આપણાં વર્તમાનપત્રોનાં મ્હોં બંધ કરવામાં આવ્યા છે, બેટથાની મરી ગયો છે, ઝેચેનાઈ પાગલખાનામાં છે, ફ્રાન્સ દેશવટો ભોગવે છે; આમ છતાં, દેશીજનો, બાજી હાથમાંથી ગઇ નથી. ફ્રાન્સિસ ડીક પેસ્થમાં જાગ્યો છે. અમે તેને મળી આવ્યા છો, અમે તેની સાથે વાતચીત કરી છે, અને તેણે તમને આ પ્રમાણે કહેવડાવ્યું છે: ‘હંગેરીના લોકો, આશાપૂરણ બનો, સત્ય અને ન્યાય પ્રવર્તશે. હંગેરીનો પુનઃ ઉદ્ધાર થશે.’ આખા દેશમાં ત્રાસ વર્તી રહ્યો હતો, જ્યાં જ્યાં રાષ્ટ્રીયભાવ દેખાતો ત્યાં ત્યાં ત્રાસનો પંજો પહોંચતો અને રાષ્ટ્રીયભાવને કચડી નાખવામાં આવતો; પરંતુ ડીકે પ્રગટાવેલી આશા કચડી શકાણી નહિ. જે પ્રકાશ ફ્રાન્સિસ ડીકના ખંડની બારીમાંથી બહાર પડતો તે પ્રકાશથી આખું હંગેરી પ્રકાશવાન થયું. તેના ખંડમાં અનેક વિચારના માણસોં ભેગા થતા, અને અનેક પ્રકારની વાતો કરતા, અને રમુજી દુચકાઓ કાઢતા. અહીં થતી વાતો અને દુચકાઓ એક મ્હોંથી બીજે મ્હોંએ કહેવાતાં કહેવાતાં આખા હંગેરીમાં જણાતા. મેજ્યર પ્રજા ઉપર ચોમેર મુકવામાં આવેલ જાતની અસર કરતાં ડીકની મૂર્તિની અસર વધારે પ્રબળ નીવડી હતી. ડીક તો પ્રજાની નજરમાં વધતો વધતો વિરાટ જેટલો મહાન થઈ પડ્યો. તેની છાયામાં પોતાનું રક્ષણ અને તેના બાહુમાં પોતાનું બળ પ્રજાને દેખાવા લાગ્યું. મેજ્યર પ્રજા કહેવા લાગી: ‘હંગેરીનો ઉદ્ધાર થશે; કારણકે મહાન, દઢ, દૂરદર્શી ફ્રાન્સિસ ડીકનું એવું વચન છે.’

હંગેરીમાં ઓસ્ટ્રિયાનોએ ચલાવેલ જુદમ સામે, અત્યાર લગણુ શહેનશાહને વફાદાર રહેલ અમીરો પણ વિરોધ દર્શાવવા લાગ્યા. તેઓએ શહેનશાહને અરજ કરી અને જણાવ્યું: ‘હંગેરીના હક ઓસ્ટ્રિયા નામંજુર કરી શકે એમ નથી, કે લઈ શકે એમ

નથી. હંગેરીમાં સ્થાનિક સંસ્થાઓ કે સ્વતંત્ર રાજ્યબંધારણ હોવા જોઈએ; એ એના હકમાં છે. અમે આપ નેક નામદારને વફાદાર છીએ; વફાદાર રહેતાં છતાં અમે અમારા હક પાછા મેળવવા માગણી કરી શકીએ.” શહેનશાહે કહ્યું: ‘આ તો બહુ થયું. જોઓએ આ અરજ ઉપર સહી કરી છે તેઓ બધાને નજર કેદ કરો.’ અને બાએ કહ્યું: ‘તેઓએ ઈશ્વરનો આભાર માનવો જોઈએ કે આપ નામદારે તેઓ ઉપર દયા કરી અને તેઓના બમી ગયેલાં માથાં ઉડાવી ન દેવડાવ્યા.’

પરંતુ ડીકનો પ્રભાવ વધતો રહ્યો.

શહેનશાહે બાએને કહ્યું: ‘આ ફ્રાંસિસ ડીક આપણને હંગેરીમાં કંઈક રીતે કનડે છે. એની સાથે સમાધાન કરી લેવાય તો સારું.’

બાએ કહ્યું: ‘નામદાર, તેમ થશે.’ અને પછી હસતાં હસતાં ડીક તરફ જઈ તેણે કહ્યું: ‘ડીક, એમ જણાય છે કે જે રીતે ઓસ્ટ્રિયા હંગેરી ઉપર અમલ ચલાવે છે તેનાથી તમને સંતોષ નથી વળતો. ત્યારે આપણે દુરઅંદેશીથી અને હેતુસર તેની ચર્ચા કરીએ. હંગેરી તમને તેના પ્રતિનિધિ નીમે અને તમે વાયના સાથે વ્યવહાર ચલાવો.’

ડીક જવાબ આપ્યો: ‘મને માફ કરશો, પરંતુ હંગેરીનું રાજ્ય-બંધારણ ગેરકાયદેસર કારે મુકવામાં આવ્યું છે, અને જ્યાં સુધી તેમ રહેવું ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી મારાથી વાયના સાથે વ્યવહાર કરી શકાશે નહિ. બાએ, તમે જાણો છો તેમ હંગેરીમાં રાજ્ય-બંધારણ નથી એટલે રાજકાજનાં કામમાં મને કંઈ સ્થાનજ નથી.

આ પછી હંગેરીનાં રાષ્ટ્રીયત્વનો નાશ કરવા સારું ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરીને જર્મન રાજસંઘમાં જોડવી દેવા યુક્તિ રચી. આમ થતે તો પરિણામ એ આવતે કે કદી હંગેરી કાઠવાર માથું ફેરવતે તો ઓસ્ટ્રિયા, જર્મનીના પ્રશીયા, સેકસની, બેવેરીયા અને બાવેરિયા રાજ્યો સાથે મળી હંગેરી ઉપર દુટ્ટી પડતે. પરંતુ ફ્રાંસ

વચ્ચે પડ્યું. ફ્રેન્ચ સરકારે કહેવડાવ્યું: ‘હંગેરીને નાબુદ કરવાનો તમારો પ્રયત્ન અમે લડાઈ માટે યોગ્ય કારણ લેખશું.’ આ પછી ઓસ્ટ્રિયન સરકારે તે વિચાર પડતો મુક્યો, અને કંઈક અંશે બુદ્ધિમંત્રી પથ બતાડ્યો.

રાજ્યદારી વાતો ક્યાં વિના ડીકે રાષ્ટ્રીય હિતની યોજનાઓનો અમલ કરવો શરૂ કર્યો. ઓસ્ટ્રિયન ખેતી સાથે હંગેરિયન ખેતી હરીફાઈ કરી શકે એવા હેતુથી તેણે એમિકલટરલ યુનિયન સ્થાપ્યું હતું અને હવે તે યુનિયનની પ્રવૃત્તિ તેણે ખીલવવા માંડી. કાસથે પ્રોટેક્ટીવ યુનિયન સ્થાપ્યું હતું. આ યુનિયન ઓસ્ટ્રિયન બનાવટ સામે લડત ચલાવવા લાગ્યું, અને ઝેચનાઈએ સ્થાપેલી રાષ્ટ્રીય વિધાસભાએ હંગેરિયન ભાષા અને હંગેરિયન સાહિત્ય વિષે ભાવ પેદા કરવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી દીધી.

આ સમયે કેટલાક હંગેરિયનો દેશવટો ભોગવતા હતા. ઓસ્ટ્રિયાના પંજમાંથી ખચવા તેઓ પરદેશ જઈ રહ્યા હતા, અને ત્યાં રહેતાં રહેતાં તેઓ હંગેરી માટે પરદેશોની સહાય મેળવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, હંગેરીનો વ્યાપાર ખીલવવા લાગ્યા, અને હંગેરીની લડત માટે પરદેશીઓની લાગણી કેળવવા લાગ્યા. પરિણામે ૧૮૫૭ માં હંગેરીએ કરેલી પ્રગતિથી વાયના દરબાર ચિંતામાં પડી.

આ અરસામાં ડીકે લોકાનાં મન કેળવી તેમને દોરી રહ્યા હતા; છતાં તે એક પથ સભામાં ગયો ન હતો, તેણે એક પથ ભાષણ કર્યું ન હતું, ઓસ્ટ્રિયન જહાંગિરી સામે વિરોધ દર્શાવવા તેણે એક પથ ઠરાવ સભા સમક્ષ રજુ નહોતો કર્યો.

વાયનામાં ખાચ મુઝાયો અને ગભરાયો. તેને થયું કે ડીકે ચઢાવેલો રંગ ઉતારી નાખવો જોઈએ, પરંતુ તે કામ કેમ કરવું એની તેને સમજ ન પડી. અત્યારના અંગ્રેજને જેવા સુંદર અને નવીન વિચાર મુજબ આવે તેવા જ સુંદર અને નવીન વિચાર-કહેનશાહને હંગેરી મોકલવાનો—તેને અંતે આન્યો. તેણે પ્રાસિક્ષ

જોસફને કહ્યું: ‘નામદાર, તમારે પેસ્થ જવું જોઈએ.’ અને ક્રાંસિસ જોસફ પેસ્થ જવા તૈયાર થયો.

હંગેરીમાં દુક સમયમાં ફેરફારો થશે એવું જાહેર કરવાની સૂચનાઓ પેસ્થનાં વર્તમાનપત્રોને આપવામાં આવી. રાજ ગુન્દો કરનારાઓની જાત કરવામાં આવેલી મિલકત તેઓને પાછી સોંપવા, અને લોકોને આશીર્વાદ આપવા ક્રાંસિસ જોસફ પેસ્થ જવાનો છે, અને તેથી લોકોએ ઉમંગથી અને વફાદારીથી તેને આવકાર આપવો અને ક્રાંસિસ ડીક વફાદાર માણસ છે એટલે તે તો અવશ્ય ખુલા દિલથી આવકાર આપશે, એમ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું.

ક્રાંસિસ ડીકે જણાવ્યું: “હા, હું હંગેરીના રાજને વફાદાર છું.”

અને ઓસ્ટ્રિયન છાપાઓએ લખ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયાનો શહેનશાહ એજ હંગેરીનો રાજ છે.’

પણ ડીકે કહ્યું: ‘તેમ હોવાનો તેને હક છે. પરંતુ તે કાયદાને માન આપે, હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ કાયમ રાખવા સોંગદ લે, અને સેન્ટ સ્ટિફનનો તાજ તે છુડામાં પહેરાવવામાં આવે પછી તે હંગેરીનો રાજ કહી શકાય. હું હંગેરિયન છું, હું હંગેરીના રાજને વફાદાર રહેવા બંધાયેલો છું, ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહને વફાદારી આપવા હું બંધાયેલો નથી.’

૧૮૫૭ ના મે માસમાં શહેનશાહ પેસ્થ જઈ પહોંચ્યો. લોકોની સહાનુભૂતિ મેળવવા હરેક પ્રકારના ધિસાળે અજમાવવામાં આવ્યા હતા. સરઘસો નીકળ્યા, જલસાઓ અને “બોલ” થયા, અને ધાર્મિક ઉજવણી કરવામાં આવી. કેથોલિક સંપ્રદાય તરફથી એનાયત કરવામાં આવેલ નિવેદનપત્રનાં જવાબમાં શહેનશાહે જણાવ્યું: ‘હંગેરીની મારી વફાલી પ્રજાની ઈચ્છાઓ અને જરૂરિયાતો બધી લેવા હું અહીં આવ્યો છું.’ શહેનશાહ બાનુએ હંગેરિયન ટોપી પહેરી પાદરીઓના હાથે આલતી નિશાનોની મુલાકાત લીધી,

અને તેની ખાસે કરવામાં આવનારા નાચો હંમેરીના જ હોવા બોધ્યો એવો તેણે અગ્રહ કર્યો. શહેનશાહે વિદ્યાસભાની મુલાકાત લીધી, અને હંમેરિયત લાધાની તારીફ કરી. પણ આથી માત્ર વિનીત પક્ષના મોજુસોજ બમાયા.

તેઓએ કહ્યું: ‘આપણે શહેનશાહને નિવેદનપત્ર આપીએ.’
ડીક કહ્યું: ‘નહિ.’ વિનીતોએ જણાવ્યું; ‘પણ આપણે નિવેદનપત્રમાં વાહ વાહ નહિ કરીએ, પરંતુ તેમાં આપણી ફરીયાદો જણાવશું અને તે દૂર કરવાની માગણી કરશું.’

ડીક મજબૂતાથી કહ્યું: ‘નહિ. ક્રાંસિસ એસફ કાયદાનો જાગ કરી રહ્યો છે. અને સ્વેચ્છાથી રાજ્યબંધારણ રદ કરે છે. હંમેરી તેનો સ્વીકાર નહિ કરે.’

આમ છતાં શહેનશાહને નિવેદનપત્ર આપવામાં આવ્યું. શહેનશાહે વિનીતો પ્રત્યે બહુ મહેર બતાવી; પરંતુ રાજ્યતંત્રમાં કંઈ ફેરફાર થયો નહિ.

શહેનશાહે બુઝ-પેરચની મુલાકાત લીધે કેટલાક મહીના વીતી ગયા પછી બાચને જણાવ્યું કે હંમેરીમાં હજી શાંતિ નથી.

બાચે વિચાર્યું: ‘મારે ડીક સાથે નક્કી કરી લેવું જોઈએ.’ બંધારણ વિષે ચર્ચા કરવા ડીકને વાચના જવા કહેવડાવ્યું.

ડીક જવાબ વાળ્યો: ‘હું હંમેરિયન બંધારણ સિવાય બીજું કંઈ બંધારણ જાણતો નથી. હંમેરીનાં બંધારણના આધારે જ હું ચર્ચા કરી શકું.’

પણ બાચે અસ્બ કરી: ‘તમે અહીં આવો અને આપણે બધી વાત ચર્ચીએ.’

ડીક કહ્યું: ‘હંમેરીના બંધારણ વિષે ચર્ચા ન હોય, ફક્ત ન હોય, છુટાછાટ ન હોય:—બંધારણ હજી કાયમ છે. હું પેરચમાં જ રહીશ.’

૧૮૫૬ માં ફ્રાંસ અને ઓસ્ટ્રિયા વચ્ચે લડાઈ ભગી. લુઈ નેપોલિયને હંગેરીને વચન આપ્યું કે હું લડાઈમાં જીતું તો અને હંગેરીની ગાદી મારા બાઈને આપવામાં આવે તો હું ઓસ્ટ્રિયા સાથેના કાલકરારથી હંગેરીને સ્વતંત્ર કરાવીશ. લડાઈમાં ઓસ્ટ્રિયાની હાર થઈ, પરંતુ લુઈએ વચનભંગ કર્યો અને જાણીતાં કે યુરોપની પરિસ્થિતિને લઈ તેનાથી વચનપાલન થઈ શકે એમ નથી.

ફ્રાંસિસ જોસફ ગુસ્તામાં લડાઈમાંથી પાછો ફર્યો. બાચને તેણે કાઢી મુક્યો અને એક હંગેરિયનને, એરન જોસિકાને, તેની જગ્યાએ મંત્રી થવા કહ્યું.

જોસિકાએ કહ્યું: 'નામદાર, હું હંગેરિયન છું. હું હંગેરિયનોને પીછાનું છું. હું ઓસ્ટ્રિયનોને જાણતો નથી. હંગેરિયનો ઉપર રાજ કરવા તમે ઓસ્ટ્રિયનને નીમો તો પરદેશી હોવાના સખ્યે તે અમારા ઉપર સારી રીતે રાજ કરી શકે નહિ. તેમજ હું ખીજી જાતનો હોવાથી હું ઓસ્ટ્રિયનો ઉપર અમલ સારી રીતે કરી શકું નહિ. નામદાર, હું તમને ખાતરી આપું છું કે જે જણ લોકની જાતનો નથી, અથવા તેઓ સાથે જેણે જન્મારો કાઢ્યો નથી, છતાં તેઓ ઉપર રીતસર રાજ કરવાનો દાવો કરે છે તે ઢાંગી છે.'

આ પછી જે પદ જોસિકાએ ન લીધું તે પદ એક પોલને, જોસાઉચોસ્કીને આપવામાં આવ્યું અને તેણે સ્વીકાર્યું. શહેન-શાહ અને તે સાથે મળી વિચાર કરવા લાગ્યા, અને વધારે સારી રીતે વિચાર કરી શકાય અને નિર્ણય ઉપર આવી શકાય એવા હેતુથી તેઓએ છેવટે રેઘિઓથમાં (ઓસ્ટ્રિયાની પ્રિવિ કાઉન્સિલમાં) સભાસદો વધારવાનો ઠરાવ કર્યો. હંગેરીમાંથી જ સભાસદો બોલાવવામાં આવ્યા હતા.

'આપણે શું કરવું?' એમ ડીકને પુછવામાં આવ્યું. 'જવું નહિ,' ડીકે કહ્યું. 'ફ્રાંસિસ જોસફ હંગેરીની સલાહ લેવા જવું'

છે તો બલે તે પેસ્થ આવે અને હંગેરીની પારલામેન્ટ સાથે મસલત કરે.’

આ પછી ત્રણ જણાઓએ જવાબી ના પાડી. શહેનશાહે અને તેના પોલ મંત્રીએ નિશ્ચય કર્યો કે હંગેરીને રાજ કરવા પ્રથમ તો કાઉંટી કાઉંસિલો ફરી સ્થાપવી અને તે વાસ્તે એક હંગેરિયન શાહી કમિશન નીમવું.

દેશની નજર ડીક ઉપર ગઇ. દેશને કાઉંટી કાઉંસિલોની બધી જરૂર હતી, અને ડીક કમિશન કબુલ રાખે એમ આખા દેશ ઇચ્છ્યું. પરંતુ ડીક ડગે એમ નહતું.

કમિશનરોને તેણે કહ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ તરફથી તમને મળેલ ફરમાન પાછા મોકલી આપો. હંગેરીના રાજા સિવાય ખીજે કોઈ હંગેરી માટે શાહી કમિશન નીમી શકે નહિ.’

એટલે કમિશનરોએ ફરમાન પાછા વાળ્યા અને સાથે એક નમ્રતાપૂર્વક લખાયેલી ચીઠી મોકલાવી.

અંતે ૧૮૬૧ માં ઓસ્ટ્રિયન સરકારે નાખુશીથી કાઉંટી કાઉંસિલ સ્થાપવાનો અને હંગેરીની ડાયટ બોલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રથમ તો દશ વર્ષના જીલ્લમ દરમ્યાન નીમવામાં આવેલ ઓસ્ટ્રિયન અમલદારોની ચર્ચા કાઉંટી કાઉંસિલોએ કરી અને પછી ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરને અંગે પૈસા ઉઘરાવી તેને સોંપવા ના પાડી.

વાયનાના એક છાપાએ ગુસ્સામાં એક પ્રશ્ન પુછ્યો: ‘હંગેરીમાં કાઉંટી કાઉંસિલો બોલાવી શું હેતુ પાર પાડવાનો છે?’ છાપાએ પોતેજ તેનો જવાબ આપ્યો પરંતુ તે ખરો જવાબ દઈ ન શક્યું. ખરો જવાબ તો પેસ્થની કાઉંટી કાઉંસિલે તરત આપ્યો: ‘ઓસ્ટ્રિયન અમલનું નામનીશ્ચાન ધોઈ નાખવાનો, અને હંગેરીમાં હંગેરિયનોનું હિત જાળવવાનો.’

ક્રાંસિસજેસફ મુંઝાયો. તેણે વસ્તુસ્થિતિ ચર્ચવા ડીકને બોલાવ્યો અને ડીક ગયો. હંગેરિયન પ્રજાનો સંતોષકારક નીવેડો લાવવા

અને તેમ કરવા ડીકને તક આપવા શહેરના હંગેરિયન અગ્રેશરને વચન આપ્યું. ડાયટ મળે ત્યાં સુધી ચૂપ રહેવા ડીકે કહિંટી કાઢસિલોને સલાહ આપી.

પેસ્થમાં ઓરિયંતી ખબર આવી કે પોલ મંત્રીએ રાજીનામું આપ્યું છે અને તેની જગ્યાએ વન ચેમરલિંગની નીમણુંક થઈ છે અને ઓસ્ટ્રિયન સામ્રાજ્યના બધા પ્રશ્નો ઉકેલવાની યોજના તેની પાસે છે. આ યોજના પ્રમાણે બધી પ્રજાને સ્વરાજ આપવામાં આવતે અને વાવનામાં શાહી પારલામેંટ બેસતે.

હંગેરીમાં ચેમરલિંગની યોજના હસી કાઢવામાં આવી. હંગેરી-યનોએ પ્રશ્ન કર્યો: ‘શું તમે એમ ધારો છો કે પરદેશીઓ સાથે પરદેશી શહેરમાં હંગેરિયનો પોતાના દેશને લગતી વાતો ચર્ચશે? તમે ગાંડા થઈ ગયા છો, અથવા તમે અમારું અપમાન કરવા ઈચ્છો છો.’

ડાયટની ચુંટણી થઈ; ૩૦૦ સલાસદોમાંથી ૨૭૦ ડીકના અનુયાયીઓ ચુંટાયા.

ચુંટણી થયા પછી છુડાના કિલ્લામાં બેગા થવા તેઓને કહેવામાં આવ્યું, પરંતુ ત્યાં જવા તેઓએ ના પાડી. તેઓએ કહ્યું: ‘૧૮૪૮ ના બંધારણ પ્રમાણે ડાયટની બેઠક પેસ્થમાં થવી જોઈએ. અમે મળશું તો પેસ્થમાં મળશું, અને નહિતર નહિ મળીએ.’ ઓસ્ટ્રિયનો આ સામે થયા, કેટલાકોને ફાસલાવ્યા, પણ અંતે પોતે નમ્યા. આ પ્રજાની મ્હોટી જીત લેખાઈ; કારણ કે ઓસ્ટ્રિયાની ઈચ્છા ન છતાં તેને ૧૮૪૮ ના કાયદા કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

૧૮૬૧ ના એપ્રિલ માસની ૬ઠી તારીએ શાહી કમિશનર કાઉંટ બ્યોરજેઈ એપોનાઈએ હંગેરીની પારલામેંટ ખુલી મુકી. પ્રતિ-નિધિઓ હંગેરિયન, રાષ્ટ્રીય પહેરવાશ પહેરીને ગયા હતા. અંકમાં બધા બેગા થયા પછી એક સાથે બધાએ કોષ કર્યો: “આરો ફેસ

અમર રહો.' ઓસ્ટ્રિયન મારાના હાથે ૧૮૪૯ માં મરતાં મરતાં હંગેરીના પ્રધાન કાર્લ લુઈ બેટથ્યાનીએ આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા.

આ પછી ફ્રાંસિસ જોસફના કમિશનરે શાહી સંદેશો વાંચી સંભળાવ્યો. તેણે કહ્યું: “ઓસ્ટ્રિયન અને હંગેરિયન વચ્ચે જન્મેલ ગેરસમજ અને અવિશ્વાસથી નામદાર શહેનશાહને બહુ દુઃખ થયું છે; શાંતિ અને એકતા ફરી સ્થાપવા તેની ઇચ્છા છે; અને તે કારણસર તેણે હંગેરીની ડચટની બેઠક કરી છે; તે હેતુ પાર પાડવાનો રસ્તો આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યો છે: હંગેરીની ડચટ હંગેરીના હવા પાણીની સંભાળ રાખે, અને ખીજાં કાર્ય માટે વાયનાની શાહી પારલામેન્ટમાં તે પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે.”

હંગેરિયન પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ આ શાહી ઢંઢેરા ઉપર તિરસ્કારથી હસ્યા અને તેઓના હસવાનો પડધો ખંડમાં પડ્યો. ફ્રાંસિસ ડીકે કોલાહલ શ્રાંત પાડ્યો, અને પછી કહ્યું:

‘મરદેશના પાટનગરમાં બેસતી પરદેશી ધારાસભામાં આપણને અહીંથી મોકલવાનો પ્રયત્ન થયો છે. આ ધારાસભા પોતાને શાહી પારલામેન્ટનાં નામથી ઓળખાવે છે, અને તે આપણા માટે અને આપણા વંશજો માટે કાયદા કરવાનો હક ધરાવવાનો દાવો કરે છે. આ તે કાણુ કયુલ કરશે ? ખચીત, કાઈ નહિ. જોણે આવી સૂચના કરી છે તેને આપણી પ્રજાના મોભાને શામે એવી રીતે આપણે તે નાકયુલ રાખવાનો વિચાર જણાવી દેવો જોઈએ.’

આ પછી હંગેરીના સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રની પારલામેન્ટ આગળ કરવામાં આવેલ શાહી ભાષણના જવાબમાં ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ ફ્રાંસિસ જોસફને હંગેરીની ડચટ તરફથી એનાયત કરવા ડીકે એક નિવેદન-પત્ર ઘડ્યું અને હંગેરિયન પારલામેન્ટે તે કયુલ રાખ્યું. આ ૧૮૬૧ની સાલનું પ્રસિદ્ધ પહેલું નિવેદનપત્ર હતું. આ મ્હોટા ખરીતાની લીટીએ લીટીમાં મહાની, દેશભક્તિ અને મહમતા નજરે પડે છે. ફ્રાંસિસ જોસફને જ જણાવવા ખાતર નહિ પરંતુ આખા જાતને

જણાવવા સારૂ ડીઠ આ ખરીતામાં હંમેરીની વસ્તુસ્થિતિ મિતરી છે. નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે:

‘છેલ્લાં બાર વર્ષમાં અમારે ઉગ્ર કષ્ટ વેઠવું પડ્યું છે. અમારૂં પ્રાચીન રાજ્યખંધારણ કોરે મુકવામાં આવ્યું છે. અમને અસાર-લગણુ ન જણાયલ એવી રાજ્યપદ્ધતિથી અતિશય દુઃખ દેવામાં આવ્યું છે. આ કચડી નાખનાર પદ્ધતિનો અમલ શાહી કાર-ભારીઓએ ઝેરભાવથી, સાંકડા વિચારથી અને લણીવાર દુષ્ટ હેતુથી કર્યો છે. તેઓની નજરે અમારી સ્વતંત્રતાની લાગણીમાં ગુન્હો લાગતો, અને તેટલે જ અંશે અમારી. પ્રજા પ્રત્યેની અમારી મમતામાં અને નિર્દોષ દેશાભિમાનમાં ગુન્હો જણાતો. આ માણસોએ અમારા દેશની શક્તિ સોંસી લીધી છે, પ્રજાની મિલકત ઝેર-કાચદેસર કામમાં લીધી છે, અને સતવણી કરવા અમારી પ્રજાને પસંદ કરી છે. દરરોજ નવી નવી આફતો અમારા ઉપર આવી પડવા લાગી અને જેમ જેમ આફત આવતી ગઈ તેમ તેમ અમારો વિશ્વાસ ઉઠતો ગયો. અમે દુઃખ વેઠ્યું (અને પછી નિવેદનપત્ર મદને જાણે તેવી રીતે જણાવે છે:) પરંતુ અમે અમારા પોતા તરફ એવકા ન થયા’ (અને તેથી જ ઓસ્ટ્રિયાને આપખુદી છોડવાની ફરજ પડી) અને ‘અમે હંમેરીના પ્રતિનિધિઓ રાજ્યખંધારણ વિષેનું કાર્ય શરૂ કરવા ભેગા મળ્યા છીએ.’ આગળ ચાલતાં નિવેદનપત્ર આપનારાઓ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દે છે: ‘આ પહેલું પગલું અમારે લેવું પડે છે તે જ અમને દુઃખ લાગે છે. તે દુઃખ છે કારણ કે ઝેરકાચદેસર કાર્ય અને જુદમ ચાલું હોવા છતાં અમારે તમને, ક્રાંસિસ જોસફને, અરજ કરવી પડે છે; પરંતુ અમારી પહેલી ફરજ અમે જાણીએ છીએ: હંમેરીને હંમેરી જ રાખવા અમારે અમારી સર્વશક્તિનો ઉપયોગ એકત્રિત થઈ કરવાનો છે. અમારા દેશની સ્વતંત્રતાને છોડવામાં આવશે, તો હુમલા સામે મઈ તરીકે એક સરખો પોકાર કરવાની અમારી ફરજ છે. અમને સ્વતંત્રતા જોખમમાં જણાય છે. રાજ્યખંધારણની

બાબદમાં તમે ભરેલું પગલું જ અમારી સ્વતંત્રતાને જોખમમાં લાવી મુકે છે. અમારી સ્વતંત્રતાનો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે; કારણ કે હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ મર્યાદિત પ્રમાણમાં જ ચાલુ કરવામાં આવ્યું છે; બંધારણના અતિશય અગત્યના અંગો કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે; ઓક્ટોબરના ફરમાને તેનો ખ્વંસ કર્યો છે.

આ ફરમાનથી બંધારણની કેટલીક જુની કલમોથી હંગેરીને મળતાં હકો સદા માટે જુનું લેવામાં આવે છે. આ કલમો પ્રમાણે સારા દેશમાં લશ્કર ઉભું કરવાની સત્તા અને કરને લગતાં બધા પ્રશ્નોનો નિવેડો કરવાની સત્તા હંગેરીની પારલામેન્ટ પાસે રહેવી જોઈએ; પરંતુ નવા ફરમાનથી તે સત્તા લઈ લેવામાં આવે છે. દેશના સાંસારિક હિતાહિતના અત્યંત અમત્યના પ્રશ્નો વિષે રાજ સાથે મળી કાયદા ઘડવાનો હક આ ફરમાન પ્રજા પાસેથી લઈ લે છે. પૈસા ટકા, લશ્કરીખાતાઓ, જગાત; અને હંગેરીનો વ્યાપાર, આ બધા પ્રજાના રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વનાં આવશ્યક તત્વો છે. પરંતુ તેને લગતાં પ્રશ્નોનો નિવેડો કરવાનું કામ શાહી પારલામેન્ટની સત્તાને આપવામાં આવ્યું છે, અને આ શાહી પારલામેન્ટના સભાસદોનો મોટો ભાગ પરદેશી હોય છે. આ પારલામેન્ટમાં આ પ્રશ્નોનો નિર્ણય કેવળ હંગેરીની દૃષ્ટિએ કે હંગેરીના હિતોનો વિચાર કરીને કરવામાં નહિ આવે; પરંતુ આ પ્રશ્નો ખીજી દૃષ્ટિએ પણ તપાસવામાં આવશે, અને તેનો નિર્ણય કરતાં ખીજાના હિત પણ ખ્યાલમાં રાખવામાં આવશે. વળી આ ફરમાન પ્રમાણે અમલ ચલાવવામાં હંગેરિયન સરકારને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર ઉપર આધાર રાખવો પડશે, અને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર બિન જવાબદાર સરકાર છે. પણ કદી આ સરકાર જવાબદાર અને તો પણ તે હંગેરીને જવાબદાર નહિ રહે. પરંતુ શાહી પારલામેન્ટને રહેશે, અને અમારા અને ઓસ્ટ્રિયાના લાભ એક બીજાની વિરુદ્ધ જણાય તો શાહી પારલામેન્ટ અમારા લાભનું રક્ષણ અનેકની ખાતરી અમને આપશે તહિ. કદી આ બંધારણ

પારલામેંટ, તો હંગેરી માત્ર નામમાં જ હંગેરી રહેશે, અને વસ્તુતઃ તે ઓસ્ટ્રિયાનો પ્રાંત બની જશે. અમારા હકનો ખ્યાલ ન કરતાં અમારા રાજ્યપ્રધાનની સ્વતંત્રતા સામે અને અમારી સામે આમ જબરદસ્તી કરવી એ અમારા કાયદાથી વિરુદ્ધ છે એટલું જ નહિ પરંતુ ૧૭૨૩ માં હંગેરી અને તે વખતના રાજ્યવંશ સાથે કરવામાં આવેલ રાજ્યનાં મૂળભૂત કરાર ઉપર, “પ્રિગમેટિક સંકેશન” ઉપર, ત્રાપ મારવા બરાબર છે.”

આ પછી નિવેદનપત્રમાં ‘પ્રિગમેટિક સંકેશન’ નો ઇતિહાસ અને તેની કલમો ટાંકવામાં આવી છે. “શાહી પારલામેંટનો ધણો મ્હોટો ભાગ સ્વિનતીય છે, તેના અને હંગેરીના હિત બિન્ન પ્રકારના છે. એટલે આવી પારલામેંટમાં હંગેરીના હકનું અને હંગેરીના હિતનું રક્ષણ થશે એની ખાતરી શું આપી શકાશે? આવી પારલામેંટમાં હંગેરીને લગતી બાબતો ખચીત ઓસ્ટ્રિયાનોની બહુ-મતિને જ આધીન રહેશે; અને તેથી અમારા હિતનો આધાર સંપૂર્ણ રીતે પરદેશની રાજનીતિ ઉપર રહેશે. કર વિષેના અને લશ્કર ઉભું કરવા વિષેના દરેકદરેક પ્રશ્નનો નિવેડો લાવવાનો હક હંગેરિયન હાથે છે અને તે હક તેની પાસેથી લઈ લેવામાં આવે એ અમે કયુલ રાખશું નહિ. અમે બીજા કોઈ પરદેશ માટે ધારા ધડવાનો હક ધરાવવા ઇચ્છતા નથી; તેમ હંગેરી માટે ધારા હંગેરીના રાજ સાથે મળી અમે કરવા ધારીએ છીએ, અને હંગેરીના રાજ સિવાય બીજા કોઈને અમે અમારા આ હકમાંથી હિસ્સો આપવાના નથી. હંગેરીનાં રાજતંત્રનો આધાર અમે હંગેરીના રાજ સિવાય બીજા કોઈ ઉપર રાખવા નથી માગતા, અને અમારા દેશનું રાજતંત્ર બીજા દેશનાં રાજતંત્ર સાથે જોડી દેવા અમે નથી ઇચ્છતા. એટલે અમે જણાવી દઇએ છીએ કે અમે શાહી પારલામેંટમાં કે સામ્રાજ્યની બીજા કોઈ સભામાં ભાગ લેશું નહિ. વિશેષમાં, હંગેરી માટે ધારા ધડવાનો શાહી પારલામેંટનો હક અમે કયુલ રાખતા નથી. જે પ્રજા રાજ્યપ્રધાન

ધરાવે છે, અને જેનું રાજ્ય વંશપરંપરાગત છે, તેની સાથે ખાસ પ્રસંગ ઉપરજ એ સ્વતંત્ર પ્રજા એક બીજા સાથે મસલત કરે તેમ-અમે મસલત કરવા તૈયાર છીએ. ”

નિવેદનપત્ર આ પ્રશ્ન શહેનશાહેને પુછે છે: ‘હંગેરીના રાજા તમારે થવું છે? તો બલે; પરંતુ પ્રથમ તમે હંગેરીના કાયદાને માન આપો. અમારું રાજ્યબંધારણ તમે ગેરકાયદેસર કારે મુક્યું છે તે પાછું અમલમાં લાવો; અને પછી અમે તમારા રાજ્યાભિષેક વિષે બંદોબસ્ત કરશું.’ અંતમાં નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “રાજ્ય હોવાનું કારણ બળ કે સત્તા ધરાવવામાં નથી. બળ તો માત્ર સાધન છે. રાજ્ય પ્રજાના સુખ માટે છે..... હંગેરીના રાજાનો રાજ્યાભિષેક થાય છે ત્યારે જ તે હંગેરીના કાયદાસર રાજા બને છે. પરંતુ રાજ્યાભિષેક સાથે અમુક શરતો રહેલી છે, અને રાજ્યાભિષેક થાય તે પહેલાં તે શરતોનું પાલન અવશ્ય થવું જોઈએ. મસલત કે સમોધાન થાય તે પહેલાં આટલું તો થવું જોઈએ: અમારા રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતા કાયમ રહેવી જોઈએ; અમારા દેશની સીમા અને રાજસત્તા અખંડિત રહેવી જોઈએ; કાયદા સંપૂર્ણ બનવી જોઈએ; અમારા મૂળ ધારાઓ પૂરેપૂરા અમને પાછા મળવા જોઈએ; અમારા દેશમાં પારલામેન્ટ અને તેને જવાબદાર પ્રધાનમંડળ પાછા અસ્તિત્વમાં આવવા જોઈએ; અને આપખુદી સત્તાના જે કંઈ અંશ હજી રહી ગયા હોય તે બધા ફર થવા જોઈએ ”

પરંતુ ઓસ્ટ્રિયન શહેનશાહે હંગેરીની માગણીઓ કમુલ રાખવા ના પાડી, અને શાહી પારલામેન્ટમાં મોકલવાના પ્રતિનિધિઓની ચુટણી તરત કરવા કાયદાને જણાવ્યું. એટલે ૧૨ મી ઑગસ્ટે હંગેરીની પારલામેન્ટે ફ્રાંસિસ જોસફને એનાયત કરવાનું બીજું નિવેદનપત્ર તૈયાર કર્યું.

બીજા નિવેદનપત્રમાં આ પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું હતું: “અમે બંધીસ માન્યતા નથી; અમારા હકનો વિશેષ બચાવ કરવા

સાર અથે નવા ધારાઓ કરવાનું સૂચનું નથી; જે ધારાઓ છે તેનું પાલન થાય એટલું જ અમે માગ્યું છે. કેવળ જમરદસ્તીને બદલે ધારાધારણ અને રાજ્યબંધારણ અનુસાર રાજ્ય કરવાની પ્રકૃતિ અમુક અંશે નહિ પરંતુ સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારાય એવી અમે માગણી કરી છે. આપ નામદારે જે શાહી ફરમાન મોકલાવ્યું છે તેમાં અમારી યોગ્ય માગણીઓ કબુલ રાખવાની ચોખ્ખી ના કહેવામાં આવી છે. ફરમાનમાં જણાવવામાં આવેલ વિગત ઉપરથી અને ફરમાનનાં સ્વરૂપ ઉપરથી અમે આ હુકમ વિચાર્યાં છે કે આપ નામદાર હુજેરીનાં રાજ્યબંધારણ પ્રમાણે હુજેરી ઉપર રાજ્ય કરવા નથી ઇચ્છતા.

આપખુદી સત્તાના આધારે આપ નામદારે 'પ્રેગમેટિક સેક્શન' નો જંગ કરી અમારા દેશનું રાજ્યબંધારણ અને અમારા દેશના ધારા કોરે મુક્યા છે, અને હજી પણ આ આપખુદી પગલાંનું પરિણામ નાબુદ કરવા આપ ના પાડો છે. અમારૂં રાજ્યબંધારણ કેટલેક અંશે ચાલુ કરવા આપ વચન આપો છો, પરંતુ તેની જ સાથે તેના અતિશય આવશ્યક અંગ આપ કાઢી નાખો છો. આપખુદી સત્તાથી આપ અમારા મૂળભૂત ધારાઓ દાખી નાખો છો, અને તેને બદલે આપના ખાસ શાહી ફરમાનને મૂળ ધારા લેખવા આપ અમને જણાવો છો. શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિ મોકલવા આપ અમને કહો છો. પરંતુ આ પારલામેન્ટ અમારી સંમતિ વિના આપની ઇચ્છાના આધારે જ બોલાવવામાં આવી છે. અમારી પોતાની જ પારલામેન્ટમાં અમારા અત્યંત અગત્યના લાભો વિષે ધારા ધડવાનો હક અમે હમેશાં ભોગવ્યો છે; અને હવે આપ કહો છો કે અમારો એ હક અમારે શાહી પારલામેન્ટને આપવો. કર નાખવાનો અને લશ્કર ઉભું કરવાનો હક અમારા દેશ હમેશાં ભોગવ્યો છે અને તે હક છોડી દેવ; અને તે બાબતનો નિર્ણય કરવાનું શાહી પારલામેન્ટને સોંપવાનું આપ અમારી પાસે માગો છો. મંજુર થઈ ગયેલ ધારા, ખારા ધરનારી સત્તાનાં

બધા જાન મળીને જ રદ કરી શકે એ બધારણ પ્રમાણે આસતી ફરક સરકાર માટે પ્રથમ નિયમ છે; પરંતુ આપ એ નિયમને ગળુકરતા નથી. આપનાં પગલાં રાજ્યબંધારણની વિરુદ્ધ હોવાથી ખુદ “મેમોરેટિક સેક્શન” નું અસ્તિત્વ બચમાં આવી પડ્યું છે. પ્રજાનાં સંરક્ષણ માટેની શરતો આ પ્રાથમિક કરારનામમાં જણાવવામાં આવી છે, અને તે બધી શરતો માટે આપ એપરવાઈ બતાવો છો. હંમેશીની પારલામેન્ટની સંમતિ વિના આપ ધારા ધડો છો અને શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવા અમને ફરમાવો છો. પરંતુ આથી જ અમારા દેશનાં રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતા બહુ ખડિત થાય છે. રાજ્યબંધારણની કે રાજ્યના મંજુર થયેલાં ધારાની વિરુદ્ધ હોય છતાં શહેનશાહનાં મનમાંથી જે હુકમ નીકળે તેને કાયદા તરીકે કબુલ કરી લેનારી અને ધારાપેથીમાં તે હુકમો નોંધવા બંધાયેલી સંસ્થા હંમેશીયન પારલામેન્ટ જાણે કે ન હોય એમ આપ વર્તો છો. આમ છે તો પછી હંમેશીના રાજ્યબંધારણની સ્વતંત્રતાનો શો અર્થ ? અને આપે અખતાર કરેલ માર્ગ ઉપસ્થી દાખલો સર્વ ભવિષ્યમાં આપના પછી ખાદીએ આવનાર કોઈ અમારા પ્રાણુ અને હકની સાથે આપની પેઠે જ વર્તે અને પોતાની સત્તાના આધારે અમારી પ્રજાની પહેલેથી સંમતિ લીધા વિના અમારા હકો દાખી દેવાનો અથવા તેમાં ફેરફાર કરવાનો હુકમ કરે અને પછી ધારા ધડી આ હુકમનો અમલ કરવા ડાયટને કહે તો પછી અમારી સ્વતંત્રતાનું શું ?

આપછી શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનાં પરિણામનો વિચાર નિવેદનપત્રમાં કરવામાં આવ્યો છે. તે વિષે નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “પ્રજાના જનમાલ વિષેનો વહીવટ આ સંસ્થાના હાથમાં જશે, અને આ સંસ્થાનો મોટો ભાગ પરદેશીઓનો બનેલો હશે, અને તેમાં ઓસ્ટ્રિયનો મોટી સંખ્યામાં હશે. આમ હોવાથી એવું બનવાનો સંભવ છે કે અમને જેમાં લાગતું વળખતું ન હોય તેવા કામને અંગે અથવા અમે માથે લીધું ન હોય એવા કામને અંગે તેઓ અમારા ઉપર બોલે એમ.”

હંમેરી અને ઓસ્ટ્રિયાના આર્થિક સંબંધ વિષે નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “હંમેરીની સંમતિ વિના કરવામાં આવેલ રાજકરજ માટે હંમેરી જવાબદાર નથી. છતાં, આપખુદી સત્તાનાં અવિચારી પગલાંએ અમારા ઉપર મુકેલ ભારે બોજાથી અમારા બંધાની એક સાથે પાયમાલી ન થઈ જાય વાસ્તે કાયદાએ અમારા ઉપર નાખેલી જવાબદારી કરતાં વધારે જવાબદારી લેવા અમે તૈયાર છીએ. પરંતુ આ બાબતનો દુડો અમે ભિન્ન અને સ્વતંત્ર દેશની પ્રજાની પેઠે જ કરશું. અને કદી અમારી સ્વતંત્રતા ઉપર ત્રાપ મારવામાં આવશે તો જે ફરજ બજાવવા અને ભાર ઉત્તરવા અમે કાયદાથી કે ન્યાયની દૃષ્ટિએ બંધાયેલા નથી તે કાર્ય કરવાની ના પાડવામાં ધૈર્ય અને જગત્ સમક્ષ અમે બ્યાજબી ઠરશું.”

“અમે જાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલીએ તો અમારે અમારા અત્યંત અગત્યના હકોનો અને અમારા રાજ્ય-બંધારણની સ્વતંત્રતાનો ભોગ આપવો પડે. ખરું છે કે અમને મોટેથી વચન આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અમને શીકર રહ્યા કરે છે કે જે અમે જાહી પારલામેન્ટમાં જશું તો ઓસ્ટ્રિયા હંમેરીને પોતાનો પ્રાંત બનાવી દેશે; અમને આ પછુ ફિકર થાય છે કે આપખુદી સત્તાએ ધણીએ વાર રાજ્યબંધારણનાં નામે હંમેરીને ઓસ્ટ્રિયામાં ભેળવી નાખવા પ્રયત્ન કર્યા છે, —જેકે તે બંધા નિષ્ફળ ગયા છે; અને ફરી પાછા તેવાં પ્રયત્ન કરવાનો ધરાદો ઓસ્ટ્રિયાનો જણાય છે. તાણીતુણીને કરવામાં આવેલ એકથથી સામ્રાજ્ય કદી પ્રબળ નહિ બને. સામ્રાજ્યની અંદરનાં રાજ્યોની લાગણી દુભાવાથી અને બળજેરી વપરાવાથી ઉત્પન્ન થતી કડવાશમાંથી સાવ સ્વતંત્ર બનવાની ઇચ્છા જન્મે છે; અને તેમ થયેથી જે ધડીએ સામ્રાજ્યને એકથબળની જરૂર પડે છે અને તેની જુદી જુદી પ્રજામાં સંપૂર્ણ ઉત્સાહની જરૂર જણાય છે તે ધડીએ સામ્રાજ્ય અતિશય નિરબળ નિવડે છે. જે સામ્રાજ્યમાં એકતા કેવળ સ્થાન ઉપરજ અવશ્યબી રહી છે તે સામ્રાજ્યની મહત્તા

અને સ્થિતિ ડગેમણુ દશામાં છે, અને ભયના સમયમાં અતિશય
જેખમમાં છે. કોઈ દેશના રાજકીય હક કાપી નાખ્યાં
અન્યાય છે, અને તેમ કરવાથી અસંતોષ અને કટુતા હમેશાં
જન્મે છે. જે રાજ્ય સુવ્યવસ્થિત વ્યવહારથી નાગરિકને પાર્શ્વ
સંપત્તિ આપી શકે છે તે રાજ્ય થોડાક વખત માટે મુકાબલામાં
પોતાને હાની પહોંચાડ્યા વિના આવે. માર્ગ મહણુ કરી શકે છે,
કારણ કે પાર્શ્વ સંપત્તિ મળવાથી રાજકીય હક ગુમાઈ જવાનું
ધણુઓનું દુઃખ ઘટી જાય છે. આવાં સહીસલામત રાજ્યમાં
પણુ પ્રજાના હક જુટવી લેવાનો માર્ગ રાજદ્વારી દૃષ્ટિએ કદી પણ
ચોખ્ખું કરે નહિ. પરંતુ જૂલ કે દુર્માર્ગથી જે રાજ્ય પાર્શ્વ
સંપત્તિ વધારી શકતું નથી અને જેને પોતાની હયાતી કાયમ રાખવા
માટે લગભગ સાવ સુસાઈ ગયલા નાગરિકો ઉપર નવા કરનો
બોલે નાખવાની ફરજ પડે છે, અને જેને તેઓની પાસેથી વારંવાર
વિશેષ ભોગ માગવો પડે છે, તે રાજ્ય પ્રજાના હક કમી કરવામાં
સુનીતિથી વિરુદ્ધ વર્તે છે અને પ્રજાની લાગણીને આઘાત પહોંચાડે
છે. રાજકીય હક જેખમમાં હોવાની માન્યતા જેમ જેમ
ઘર કરતી જાય છે તેમ તેમ પ્રજા ઉપર મુકવામાં આવેલો
ભાર વધારે ને વધારે ભારે લાગે છે. કટુતાની ખરી લાગણી
ભોગ આપવાની ઇચ્છા મારી નાખે છે, અને જે સત્તા નાગરિકોની
પાર્શ્વ સંપત્તિમાં વધારો કરવામાં મદદ કરી શકતી નથી અને
તેઓના રાજકીય હકો કાયમ રાખી શકતી નથી તે સત્તા ઉપરથી
વિશ્વાસ સાવ ઉડી જાય છે.”

પહેલાં નિવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવેલ નિડર વિચારો ફરીવાર
ખીર્જા નિવેદનપત્રમાં પણ બતાવવામાં આવ્યા હતા: “આપ
નામદાર પ્રત્યે, અમારા દેશ પ્રત્યે અને અમારા પોતા તરફ એક
નિષ્ઠા રાખી, અમે આપને અત્યંત માનપૂર્વક જણાવીએ છીએ
કે અમે ‘મેગમેટિક સેક્શન’ નેજા અને તેમાં જણાવવામાં આવેલ
સર્વ શરતોને અપવાદ વિના વળગી રહીશું. ‘મેગમેટિક સેક્શન’ ની

વિરૂદ્ધ જે કંઈ હશે તેને અમે રાજ્યઅંધારણના અંગ રૂપે નહિ
 ગણીએ....શાહીપારલામેંટ કોઈપણ બાબતમાં હંગેરી માટે ધારા
 કરે એની સામે અમે અમારો વિરોધ દર્શાવીએ છીએ. અમે જાહેર
 કરીએ છીએ કે અમે શાહી પારલામેંટમાં અમારા પ્રતિનિધિઓ
 નહિ મોકલીએ; અને વિશેષમાં, બીજી કોઈ રીતે પ્રતિનિધિઓની
 ચૂંટણી કરવામાં આવશે તો અમે તેવા પગલાંને અમારા રાજ્ય-
 અંધારણ ઉપર પ્રહાર કરનારૂં લેખશું, અને અમે એમ પણ
 જણાવીએ છીએ કે બીજી કોઈ રીતે ચૂંટવામાં આવેલ પ્રતિનિધિઓ
 હંગેરીના પ્રતિનિધિઓ નહિ લેખાય. હંગેરીના કાયદાસર થયેલ
 રાજ સિવાય અને રાજ્યઅંધારણ અનુસાર મળેલા પ્રતિનિધિઓ
 સિવાય બીજા કોઈને હંગેરીના વહીવટ ચલાવવાનો હક નથી.
 એટલે અમે જાહેર કરીએ છીએ કે હંગેરી અને તેની સાથે સંયુક્ત
 કરવામાં આવેલ બીજા પ્રદેશોને લગતાં શાહી પારલામેંટનાં
 ફરમાનો અને ધારાઓ અમે રાજ્યઅંધારણની વિરૂદ્ધ અને અઅંધન-
 કારક લેખશું. અમે આ પણ જણાવીએ છીએ કે હંગેરીના
 સંબંધમાં શાહી પારલામેંટે માથે લીધેલી જવાબદારી કે પ્રજા ઉપર
 કરે છલિાદિનો નાખેલ ભાર, અથવા તેની સત્તાની રૂએ કરવામાં
 આવેલ કરજ, અથવા તેને મંજૂર કરેલ શાહી મિલકતનું વેચાણ
 અમે રાજ્યઅંધારણની વિરૂદ્ધ લેખીએ છીએ અને અમને તે
 અંધનકારક નથી; અને આ બધાં કાર્યને અમે ગેરકાયદેસર અને
 દેશની સંમતિ વિના કરવામાં આવેલ ગણુશું. અમે જાહેર કરીએ
 છીએ કે રાજ્યને ખરચ કરવાની પરવાનગી આપવાનો હક,
 કરનાખવા રક કરવાનો હક અને લશ્કર ઉભું કરવાનો હક હંગેરીની
 પ્રજાનો છે અને તે હકનો ઉપયોગ હંગેરીની પારલામેંટ કરશે, અને
 અમે આ હક જતો નહિ કરીએ. આ હક શાહી પારલામેંટને
 આપવામાં આવે એ અમે કદી કબુલ નહિ કરીએ.....છેવટમાં
 અમે જણાવીએ છીએ કે હાલ દેશમાં ચાલતો અમલ અને ખાસ
 કરી રાજ્યઅંધારણ વિરૂદ્ધ નીમવામાં આવેલ અધિકારીઓના

આપખુદી કાર્યો ગેરકાયદેસર છે અને દેશના ધારાધારણ પ્રમાણે, ગેરકાયદેસર વર્તણૂક કરનાર રાજ્યતંત્રના સંચાલકો અને અમલદારો શિક્ષાપાત્ર ઠરે છે, તથા કાયદાનો ભંગ કરી સિધી અને આડકતરી રીતે નાખવામાં આવેલ અને લશ્કરી મદદથી ઉધરાવામાં આવેલ કર રાજ્યબંધારણની વિરૂદ્ધ છે.....આપ નામદારે શાહી ફરમાન કાઢીને બંને દેશ વચ્ચે સમજુતિ કરી લેવાનું કામ અશક્ય કરી મુક્યું છે, અને મસલત કરવાનો માર્ગ બંધ કરી નાખ્યો છે. શાહી ફરમાન હંગેરીનાં બંધારણની અનુસાર નથી; પરંતુ આ ફરમાન આપખુદી સત્તાએ કાઢેલા અને અમારા બંધારણની વિરૂદ્ધ એવા ‘ડિલોમા’ અને ‘પેટન્ટ’ ને પ્રધાન ધારા લેખે છે. અમારા દેશ પ્રત્યે અમારે ફરજ બજાવવાની હોય, અમે પ્રજાના પ્રતિનિધિ હોય અને અમારી એવી માન્યતા હોવાથી અમે હંગેરીનું રાજ્ય-બંધારણ કાયમ રાખવાને બંધાયેલા છીએ, અને તેના આધારેજ અમે મસલત કરી શકીએ એમ છે. આપનો અને અમારો માર્ગ જુદો પડે છે, બન્ને એક બીજાનો વિરોધી છે, એટલે ધારેલી એકતા થઈ શકતી નથી. અમને અમારી ફરજનો પવિત્ર પ્રયાશ અમે ગ્રહણ કરેલ માર્ગે જવા જણાવે છે. એટલે અમે અલંત ખેદથી જાહેર કરીએ છીએ કે શાહી ફરમાનને લઈ કાયદા દ્વારા મસલત કરવાનો સંભવ હીડી ગયો છે, એમ અમારે માનવું પડે છે.”

અંતમાં નિવેદનપત્ર જણાવે છે: “સંભવ છે કે અમારા દેશને ફરી દુઃખ વેઠવું પડે; પરંતુ નાગરિક તરીકેના અમારાં કર્તવ્યનો ભાગ કરી અમે દેશ ઉપર દુઃખ પડતું રોકી શકીએ નહિ. દેશનું રાજ્યબંધારણ અમારી મિલકત નથી કે અમે અમારી મરજી મુજબ તેમાં ફેરફાર કરી શકીએ. અમારા ઉપર બરોસો રાખી પ્રજાએ અમને બંધારણનાં રક્ષણનું કામ સોંપ્યું છે, અને તેને માટે અમે અમારા દેશને અને અંતરાત્માને જવાબદાર છીએ. સહન કરવાની જરૂર જણાશે, તો પ્રજા સહન કરશે અને તેમ કરી

પૂર્વજો પાસેથી વારસામાં મેળવેલા રાજ્યખંધારણની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરશે અને બાવી પ્રજાને તે સુપરત કરશે. પ્રજાના પૂર્વજો સહન કર્યું અને દુઃખ વેડ્યું. તેમ પ્રજા પણ હિંમત તબક્કા વિના સહન કરશે અને સહન કરી દેશના હકોનું રક્ષણ કરશે. સત્તા અને બળ જે વસ્તુ હરી છે છે તે સમય અને સુચોખ આવતાં પાછી મળે છે, પરંતુ દુઃખના ડરથી પ્રજા પોતાની મેલે જે વસ્તુ તણ દે છે તે ફરી મેળવવી કઠણ છે અને ફરી મળશે એની ખાતરી રહેતી નથી. ઉભયબ બાવી ઉપર આશા રાખી, અને પોતાનો પક્ષ ન્યાયી છે એમ માની હંગેરી દુઃખ સહન કરશે.”

૧૧ મી ઑગસ્ટે હંગેરિયન પારલામેન્ટનું નિડરતાથી ઘડાયેલું નિવેદનપત્ર ક્રાંસિસ જોસફને વાચના મોકલવામાં આવ્યું. નિવેદન-પત્રના ઉત્તરમાં ૨૧ મી તારીખે શહેનશાહે પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરી.* પ્રતિનિધિઓએ શહેનશાહનું આ પગલું કાયદાસર લેખવા ના પાડી, અને સરલક્ષનાં રૂપે તેઓ ગંભીરતાથી ડાયટના ખંડ

* ૧૮૬૧ ના ઑગસ્ટ માસમાં લંડન “ટાઇમ્સ” આ પ્રમાણે લખાયું હતું: “મયા સૈન્યના અંતમાં જે કામ કરવા આયરીશ પારલામેન્ટને કહેતામાં આવ્યું હતું તેવું જ કામ કરવાનું હમણા હંગેરિયન ડાયટને કહેવામાં આવ્યું છે. આ બે દાખલામાં જણાતું સરખામણું કાંઈપતિક રીતે વિશેષ જોઈ તો અત્યારે પેરથમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે આપણે બરાબર સમજી શક્યું. સૈકોઈ જાણે છે તેમ બારે તકરાર થયા પછી આયરીશ પારલામેન્ટ રાજ્ય સંયુક્ત કરવાની સૂચના કણુલ રાખી અને બને રાજ્ય કાયદા પ્રમાણે અને શાંતિથી જોડી દેવામાં આવ્યા. પરંતુ કોઈદરજ માટે આપણે એમ માનીએ કે રાજ્ય સંયુક્ત કરવા આયરીશ પારલામેન્ટ ન પાડી અને સહતમતની પારલામેન્ટમાં બાળી ન જતાં પોતાના સર્વે હોમ કાયમ સંખ્યા નિશ્ચય કર્યો. આવા સંલોગમાં આપણે એવી કલ્પના કરી શકીએ કે જ્યોર્જમાંજે આ હડીલી પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરતે અને લલકરી-ધમકી આપતે, અને જાહેર કરતે કે આશરેહંડના કંઈ વાજાની હો નથી કામલું કે તેણે પોતા વખત ઉપર ખંડ કરી બધા હોમ સુમારી લીધા

આગળ ગયા, પરંતુ ખંડનો કબજો ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોએ લીધો હતો, અને તેઓએ પ્રતિનિધિઓને ખંડમાં જવા ન દીધા. ડીક સીગાર પીતો પીતો પાછો ફર્યો, હોટલે ગયો, અને લાં દડાની (નાઈન પિન્સ) રમત રમાતી હતી તે રમવા લાગ્યો. ધરધણીએ તેને પુછ્યું: 'શું ખબર છે?' ડીકે રમતાં રમતાં જવાબ આપ્યો: 'ઓસ્ટ્રિયાએ લડાઈ જાહેર કરી છે.'

હંગેરિયન પારલામેન્ટ ગેરકાયદેસર બરખાસ્ત કરવા સામે પેરથની કાઉંટી કાઉંસિલે પોતાનો અણગમો પ્રગટ કર્યો. એટલે શહેનશાહે પેરથની કાઉંટી કાઉંસિલ બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. કાઉંસિલે શહેનશાહના હુકમની પરવા કરી નહિ. અને ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોએ કાઉંસિલના ખંડમાં પેસી બળજબરીથી સભાસદોને બહાર કાઢી ન મુક્યા લાં સુધી તેઓએ એકઠા ભરવી ચાલુ રાખી. સોલજરોએ તેઓને બહાર કાઢી મુક્યા એટલે તેઓ બધાએ એક સાથે ઘોષ કર્યો: 'ધમિર, હંગેરીનું રક્ષણ કરો.' બહાર ભેગા થયલા લોકોએ તેજ ઘોષ ફરી કર્યો અને સભાસદોને ખભે ઉપાડી હંગેરીનું રાષ્ટ્રગીત ગાતાં ગાતાં રસ્તાઓમાં ફેરવ્યા.

દેશની દરેક કાઉંટી કાઉંસિલે પેરથની કાઉંટી કાઉંસિલે લીધેલો માર્ગ લીધો અને દરેકના તેના જેવા જ હાલ થયા. કાઉંટી કાઉંસિલના અમલદારોએ દેશાભિમાનપૂર્વક ઓસ્ટ્રિયનોની નોકરી કરવાની ના પાડી, અને થોડોક વખત તો દેશમાં અરાજકતા જેવું ચર્ધ પડ્યું. ફ્રાંસિસ જોસફ પાલકાઈ નામના સ્વર્ગત્યભાગી

છે, અને રાજ આચરલેંડ માટે એક જ માર્ગ રાખતે કે આચરીશોને પોતાની ફરજનું જ્ઞાન આપે ત્યારે તેઓ બલે ઇંગ્લીશ પારલામેન્ટમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલે; અને તેઓ તેમ કરે તે દરમિયાન આચરલેંડમાં લશ્કર મોકલતે અને લશ્કરને ખવડાવવાને બાર આચરીશ લોક ઉપર નાખતે. ઇંગ્લીશ રાજ આવી નીતિ અખત્યાર કહે એમ આપણે કદાચી રાજાએ તો આ પદીએ ઓસ્ટ્રિયન સરકારે જે રસ્તો લીધો છે તેનો બરાબર અંચલ આપણને આવી સમજી.

હંગેરિયનને લશ્કરી સત્તા આપી ગવર્નર નીચે અને સખ્તાઈનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. વર્તમાનપત્રે ઉપર 'સેનસેર' નીમવામાં આવ્યા. બધી કારભાર અલાવતી સ્થાનિક સંસ્થાઓને બદલે ઓસ્ટ્રિયન અમલદારો નીમવામાં આવ્યા, અને ગુન્હા તપાસવાનાં ધોરણમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો.

ફ્રાંસિસ જોસફે જણાવ્યું: "હંગેરીની સ્થાનિક સંસ્થાઓની યેવકાદારી મારા પિતૃભાવથી બરેલાં અંતરાત્માને વ્યથા કરે છે." પાલકાઈએ કહ્યું: "આપના માયાળુ મિત્ર તરીકે અને એક સારા કાર્યવાહક તરીકે હું આપની પાસે હાજર છું."

આ ઉપરથી પેસ્થનાં એક વર્તમાનપત્રે લખ્યું: 'જોયો ન હોય તો જુઓ આ માયાળુ મિત્રને અને સારા કાર્યવાહકને, પાલકાઈને, સ્વકર્તવ્યત્યાગીને. દ્રોહી, અમે તને સલામ કરીએ છીએ.' પાલકાઈએ આ છાપું બંધ કર્યું અને જાહેર કર્યું: 'જેટલે અંશે હંગેરીની પ્રજા શહેનશાહને વફાદાર રહી છે અને રહેશે તેટલે જ અંશે સદા હંગેરી સુખી રહ્યું છે અને રહેશે. જોયો યેવકાદારીનો ફેલાવો કરે છે તેઓ રાજદ્રોહી છે, સ્વચ્છંદી છે અને અજેલ મિત્રના છે. વફાદાર મશેા તો સુખી મશેા.'

આ ઉપરથી એક હંગેરિયન મશ્કરાએ એક તોછડી કવિતા રચી કાઢી અને કવિતાને "ઓસ્ટ્રિયન ચોરો"નું નામ આપ્યું. આ કવિતા હંગેરીમાં બહુ ફેલાઈ અને જે રાગમાં તે કવિતા ગાવામાં આવતી તે રાગ લશ્કરી વાજમાં ગવાતો એક દિવસ પાલકાઈએ સાંભળ્યો; એટલે લશ્કરી વાજના બધા નાયકોને તેણે પોતા પાસે બોલાવી મગાવ્યા, અને તેઓને કહ્યું:

"હવે પછી ધ્યાન રાખજો કે તમારા વાજ બંડખોરોના રાગ ન વગાડે અને ખાસ કરી આ ધ્યાન રાખજો કે 'ઓસ્ટ્રિયન ચોરો'નાં નામનું નવું રાજ્યદ્રોહી ગીત ન વાજે.

એક વાજના નાયકે ગંભીરતાથી કહ્યું: "નામદાર, તે કંઈ નવું ગીત નથી; અને એ રાગ બહુ જુનો છે."

અભ્યાસ કરવા ન ઉતરી પણ કે સડતું આમ સ્વરૂપ વિસારે ન પડી જાય એ વિષે ડીક લોકોને ચેતવ્યા કરતો. તે કહેતો: “આપણે નિઃશ્વ હોવાથી આપણે માટે સરસ માર્ગ આ જ છે, અને એ માર્ગે રહેવાથી આપણે સત્યજ્ઞ સામે ઠકી શકશું. દુઃખ સહન કરવાની જરૂર જણાય તો ગૌરવથી સહન કરો.”

ચૂંકી પુકતો પુકતો ડીક પેસ્થમાં ફર્યા કરતો, ‘કવીન ઑફ ઇંગ્લાંડ હોટેલ’ માં દરરોજ રાતના મિત્રોને ભેગા કરતો, અને દેશની વસ્તુસ્થિતિ ચર્ચતો. તેણે દેશને ‘સાદર નિરાદર’ કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો અને દેશ તે માર્ગે જવા કબુલ થયો.

ઓસ્ટ્રિયન કર ઉધરાવનાર લોકો પાસે કર લેવા જતો ત્યારે લોકો તેને મારતા નહિ કે તેને હડહડ કરતા નહિ. તેઓ કર ભરવાની ના પાડતા અને તેને મફતતાથી કહેતા કે તેની સત્તા સાવ ગેરકાયદેસર છે. આમ થતું એટલે વસુલદાર પોલિસને બોલાવતો અને પોલિસ કર ભરવાની ના પાડનારની વસ્તુઓ કબજે કરતી. પછુ હંગેરિયન લીલામ કરનાર તે વસ્તુઓમું લીલામ કરવા ના કહેતો; એટલે ઓસ્ટ્રિયન લીલામ કરનારને બોલાવી લાવવો પડતો. તે આવીને જોતો તો જણાતું કે વસ્તુઓની માગણી કરનારાઓને પછુ ઓસ્ટ્રિયાથી લાવવા જોઈશે. ઓસ્ટ્રિયન સરકારને વખતસર જણાઈ આવ્યું કે કરની ઉધરાણી આવી જાય અને તેનાથી જેટલું નાણું મલે તેના કરતાં કર ઉધરાવવાનો પ્રયત્ન કરવાના અર્થમાં, નિષ્ફળતા મળવાથી, વધારે નાણું ખોવું પડે છે.

હંગેરિયનોનો બુરસો દાખી દેવાના ધરાદાથી ઓસ્ટ્રિયનોએ સોલજરોને નીભાવવાનો ભાર હંગેરિયનોનાં ધર ઉપર નાખ્યો. હંગેરિયનો આની સામે થયા નહિ. આપણને જે ધિક્કરતો હોય તેની ઘેર રહેવામાં જ દુઃખ છે તેનો અનુભવ ઓસ્ટ્રિયન સોલજરોને થોડા વખતમાં જ થઈ ગયો અને તેઓ ચોતે હંગેરિયનોને અં

રહેવા ના કહેવા લાગ્યા. આ રીતે હંગેરિયનોને ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરના સંગમાં પરાણે આવવું પડ્યું અને એ ઉપરથી તેઓને ખાત્રીપૂર્વક એમ જણાયું કે ઓસ્ટ્રિયન લશ્કર એવું છે કે તેમાં તેઓના છોકરા જોડાય તો તેઓનું આત્મકલ્યાણ બગડે એમ છે. એટલે તેઓએ એવો ઠરાવ કર્યો કે ઓસ્ટ્રિયન લશ્કરમાં જોડાવું એ હંગેરીનો દ્રોહ કરવા બરોબર છે અને આ ઠરાવ સર્વાનુમતે કરવામાં આવ્યો.

યુરોપની નજર આ લઠત ઉપર ચોટી; વાયનામાં હંગેરિયન પ્રતિનિધિઓ વિના શાહી પારલામેન્ટની બેઠક થઈ અને કાર્ય કરવા લાગી ત્યારે પ્રશીયા અને ફ્રાંસનાં વર્તમાનપત્રોએ શાહી પારલામેન્ટની એવી હાંસી કરી કે તેને લઈ આખા યુરોપમાં આના ઉપર હસાહસ થવા લાગી. ૧૮૬૧ માં હંગેરિયન પારલામેન્ટ ગેરકાયદેસર બરખાસ્ત કરવામાં આવી; પરંતુ નવ મહીનામાં જ ઓસ્ટ્રિયા ઉપર પ્રહાર કર્યા વિના હંગેરીએ ઓસ્ટ્રિયાને શરમ આવે એવી સ્થિતિમાં આણી મુક્યું, અને યુરોપની નજર ઓસ્ટ્રિયા હાંસી પાત્ર બન્યું.

એમરલિંગે કહ્યું: ‘ઓસ્ટ્રિયા થોભશે તો જીતશે.’

ડીકે જવાબ વાળ્યો: ‘અમે જેટલો વખત થોભી શકશું તેનો અર્થો વખત પણ ઓસ્ટ્રિયા થોભી શકે એમ નથી.’

જે માર્ગ ઇંગ્લાંડે આયરલેંડમાં ઓસ્ટ્રિયામાં બનેલા કિસ્સા પછી થોડા વર્ષ રહી લીધો હતો તે માર્ગ ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરિયનોના “સાદર નિરાદાર” ના સંબંધમાં લીધો: ઓસ્ટ્રિયાએ “સાદર નિરાદાર” ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યો. હંગેરિયનો આ ઠરાવનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, અને પોતે અખતાર કરેલી નીતિ ચાલુ રાખી. તેથી, જેઓને ઓસ્ટ્રિયન સરકાર “બદમાશો” અને “ઉત્પાતિયાઓ” અને “હલકટો” કહેતી તેઓથી જેલ બરાઈ જવા લાગી;—જેવા “હલકટો” બળીઓ દેશ નબળા દેશને ધુતી ખાવાને ઢિંચે છે ત્યારે દેશની શાંતિનો બગ કરનારા બને છે. આવી

રીતે જેલ ભરવાનું કામ થોડા મહીના ચાલુ રાખ્યા પછી ઓસ્ટ્રિયા મુકાયું, અને ઓલામાંથી ચુલામાં પડવા જેવું તેને લાગ્યું.

ક્રાંસિસ જોસફ વિચાર્યું: ‘હંગેરિયન પ્રજા આવેશવાળી અને ઉદાર દિલની છે. મિત્ર રાજા જે નીતિ લે તે નીતિ હું અજમાવીશ’; અને થોડા મહીના ઉપર જેઓને તેણે કારાગૃહમાં પુર્યા હતા તેઓને છોડી મુક્યા; પરંતુ હંગેરિયનો આ પેચમાં પકડાયા નહિ. આ ભલા શહેનશાહે પૈસ્યમાં હંગેરીના રાષ્ટ્રીય સંપ્રહાલયને અને નાટ્યશાળાને ઉદારતાથી સહાય કરવાની મહેરબાની કરી—જે કે સહાય તો હંગેરીના પૈસાથી જ કરવામાં આવી હતી—; પરંતુ આ શાહી ઉદારતાથી ફ્રાંસલાઈ ન જતાં હંગેરિયનોએ “ઓસ્ટ્રિયન ચોરા” નાં કાવ્યમાં એક કડી વધારી.

હંગેરિયન પારલામેન્ટ બંધ થઈ, પરંતુ પારલામેન્ટના પ્રતિનિધિઓએ મળવું ચાલું રાખ્યું. તેઓ હંગેરીની પારલામેન્ટમાં ભેગાં ન થઈ શકતા; પણ ખેતી, ઉદ્યોગ હુનર, સાહિત્ય, પ્રાચિન વિદ્યા આદિને લગતી સંસ્થાઓમાં એકઠા થતા, અને ત્યાં તેઓ વાદવિવાદ કરતા, અને તેમ કરી તેઓ હંગેરીની પ્રજાને રાષ્ટ્ર હિતના ખરા માર્ગે રાખતા. ઓસ્ટ્રિયન બનાવટનો લાગ કરી હંગેરિયન બનાવટની વસ્તુઓ વાપરવા હંગેરિયનોને દુરજ પાડવાનો કાયદો ન હતો; પરંતુ જુદી જુદી માનનીય સંસ્થાઓમાં થતી ચર્ચા દરમ્યાન આ રસ્તો લેવામાં આર્થિક દૃષ્ટિએ જણાતાં લાભ ઉપર ખાસ ભાર મુકવામાં આવતો. પરિણામે, લોકો જેમ કાયદાને બંધનકારક લેખતા તેમ આ ચર્ચાને અંતે કરવામાં આવતા ઠરાવને બંધનકારક ગણતા.

હંગેરિયન ગૃહસ્થો યુરોપમાં મુસાફરી કરવા લાગ્યા; હંગેરીનો આયાત બ્યાપાર ચલાવવા તેઓએ ત્યાં નવા મિત્રો કર્યા; અને યુરોપખંડનાં વર્તમાનપત્રોને હંગેરીની વસ્તુસ્થિતિ જણાવ્યા કરી. દેશમાં જાપાનાઓ લોકોને કેળવવાનું કામ કરવા લાગ્યા. જે પુસ્તકો પ્રગટ થતા તે રાષ્ટ્રીય ભાવનાને પોષનારા હતા. આ સમયે હંગેરીના ઇતિહાસના આધારે રચાયેલી નવલકથાઓ લોકપ્રિય થઈ

પડી હતી. ૧૮૬૭ ની સાલમાં દેશમાં દુકાળ પડ્યો, પરંતુ હંગેરીની પ્રજા તેમાંથી હિંગરી ગઈ. (૧૮૪૭ માં આયરલેન્ડમાં આવે જ દુકાળ પડ્યો હતો, પરંતુ તેનાં પરિણામે આયરલેન્ડ બારે સંકટમાં આવી પડ્યું હતું.) દુકાળનાં વર્ષના અંતમાં હંગેરિયન પ્રજાએ બતાવેલ મદાનીથી ક્રાંસિસ બેસક મુંઝાવા લાગ્યો; અને સમજીતી કરી લેવા તેણે કહેણુ મોકલાવ્યું અને જાહેર કર્યું કે તેના ધરાદો પાર્થિવ વિષયમાં જ નહિ પરંતુ ખીજી બાબતોમાં પણ હંગેરીને સંતોષવાનો છે. પરંતુ હંગેરિયનોને શહેનશાહનાં નિખાલસપણા ઉપર વહેમ ગયો, અને તેની માગણી ઉપર તેઓએ ધ્યાન ન આપ્યું. અને તેઓએ તેને રાજ તરીકે લેખવા, તેના કાયદાને કે તેના અમલદારોને માન આપવા, અને ફરજ પાડવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કર આપવા ના પાડવી ચાલુ રાખી.

ઓસ્ટ્રિયાની કમનસીબ શાહી પારલામેન્ટ સ્થપાયા પછી એ વર્ષ રહી તેના ઉપર ખીજે એક પ્રહાર થયો: ઓહીમીયાના પ્રતિનિધિઓએ શાહી પારલામેન્ટમાં જવાની ના પાડી. આ પછી પ્રશીયા ઓસ્ટ્રિયા સામે લડાઈ જાહેર કરે એવો સંભવ જણાવવા લાગ્યો, અને એથી ઓસ્ટ્રિયાને હંગેરી સાથે ડહાપણથી કામ લેવાની ફરજ પડી.

હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાની મૈત્રી શી શરતે કરશે એ ડીકને પુછવામાં આવ્યું. તેનો જવાબ તેણે ૧૮૬૫ની ઇસ્ટરની રજામાં 'પેસ્થનેપોલો'માં આપ્યો કે હંગેરીને તેનું સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રીય રાજ્યબંધારણ પાછું મળવું જોઈએ. તેણે લખ્યું: 'હંગેરિયન પ્રજા પોતાનું બંધારણ કદી પણ જતું નહિ કરે. હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ સ્વતંત્ર થશે પછીજ હંગેરી રાજગાદીને સ્થાયી કરવા સારૂ કાયદામાં જરૂરી ફેરફાર કરવાનું કામ હાથ ધરવા તૈયાર થશે.' આ પછી આખા દેશમાં નવી નીતિ અખત્યાર થવાની વાત સંભળાવા લાગી, અને મે માસના અંતમાં પેસ્થમાં સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું કે નામદાર શહેનશાહ પેસ્થમાં તેની વહાલી પ્રજાની મુલાકાત લેશે અને નવી પદ્ધતિનું મંડાણ કરશે.

૧૮૬૫ માં શહેનશાહે લીધેલી મુલાકાત ૧૮૫૭ ની સાબની શાહી મુલાકાતને ધણી રીતે મળતી હતી. શહેનશાહે આડકતરી રીતે જણાવી દીધું કે જો હંગેરીની પ્રજા તેને પ્રશીયા સામેની લડાઈમાં મદદ કરે તો તે ભવિષ્યમાં હંગેરિયન ડાયટ બોલાવે.

શહેનશાહ પૈસ્ય જઈ પહોંચ્યા તે દિવસે સવારે ધરો ઉપર છુટા છવાયા વાવટાઓ ઉડતા હતા. આ જોઈ પાલકાઈએ પોતે વાવટા ટાંગવાનું લોકોને સમજાવવાનું શરૂ કર્યું અને તેમાં તેને સારી ફત્તેહ મળી. સવારનાં જ રૂપમાં શહેનશાહે શહેર જોયું હતું તેને બદલે ખેતીનાં પ્રદર્શનમાંથી પાછા ફરતાં બીજાં રૂપ તેની નજરે પડ્યું; શહેરમાં જગે જગે વાવટાઓ ઉડતા તેણે જોયા, અને આ જોઈ તેની આંખ ફરી. પરંતુ થોડીવાર રહી શહેનશાહને જણાયું કે નવા ટાંગવામાં આવેલ વાવટાઓ હંગેરીની સ્વતંત્ર-સત્તાના સૂચક ત્રણ રંગના-લાલ, લીલા, અને ઘોળા રંગના-બનેલા છે. પાલકાઈને આથી ગુસ્સો ચઢ્યો, અને જોઓએ તેને આ રીતે બનાવ્યો તેઓમાંથી ફટલાકાને પાધરા કરવાનો તેણે વિચાર કર્યો, પરંતુ શહેનશાહે પાલકાઈને રોક્યો: શહેનશાહને ડર લાગ્યો કે રખેને પાલકાઈ કંઈ પગલાં ભરે અને વસ્તુસ્થિતિ વધારે અગડે. પરંતુ શહેનશાહે પોતે તો આનું વેર લીધું; વાચના પાછા ફર્યા પછી તેણે પાલકાઈને પદબ્રષ્ટ કર્યો.

આ પછી શહેનશાહ પૈસ્યમાં થોડાની શરત જોવાં ગયા અને સાંથી પાછા ફરતાં તેણે નિશ્ચય કરી લીધો કે આ વખતે પ્રશીયા સામે લડાઈમાં ઉતરવામાં જોખમ રહેલું છે; અને પ્રશીયા સામે સલાહ સંપ કરી લેવા વાસ્તે ડેનમાર્ક સામેની લડાઈમાં તેણે મેળવેલ લોએનબર્ગની ડચીનો અર્ધા ફરતાં વધારે ભાગ પ્રશીયાને આપી દીધો, અને તેના બદલામાં તેણે પ્રશીયા પાસેથી નામના પાંચ લાખ પાઉંડ લીધા, એટલે કે ડચીની વસતીમાંથી માથા દીઠ તેને પાંચ પાઉંડ અઢાર શીલીંગ મળ્યા; પરંતુ શહેરોની કે જમીનની બદલીમાં તેને કંઈજ મળ્યું નહિ. આમ થયેથી શહેનશાહને કંઈક

નીરાંતવળી, પ્રશીયા પોતાને સંતોષ વળ્યો છે એમ બતાવવા લાગ્યું, અને લડાઈનો સંભવ જતો રહ્યો હોય એમ જણાવવા લાગ્યું; એટલે ઓસ્ટ્રિયાએ હંગેરિયનો ઉપર ત્રાસ વર્તાવવો શરૂ કર્યો.

ગેરટેયનના કાલકરારથી ઓસ્ટ્રિયાએ લોચેનબર્ગ પ્રશીયાને સોંપ્યું; પરંતુ આ કરારનામા ઉપર સહી થતાંજ ઓસ્ટ્રિયનોને બેમ આવવા લાગ્યો કે સલાહ સંપ કાયમ રાખવા પ્રશીયા આ ડચી ઉપરાંત વિશેષ મેળવવા ઇચ્છે છે. એટલે વળી હંગેરીને ત્રાસ આપવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું અને હંગેરિયનો સાથે મીઠા શબ્દોથી કામ લેવાવા લાગ્યું; અને ડીક અને ક્રોસથના દેશબાંધવોનાં દીલમાં શહેનશાહ ક્રાંસિસ જ્ઞેશફ માટે નૈસર્ગિક વફાદારી અને ચકિત કરી નાખે એટલા પ્રમાણમાં ગુણો ઓસ્ટ્રિયાનાં વર્તમાનપત્રના સંચાલકોને દેખાવા લાગ્યા.

પ્રશીયાની ધારણા વિષે ઓસ્ટ્રિયનોને જે શક ગયો હતો તે ટુંક સમયમાં સાચો પડ્યો. ઓસ્ટ્રિયાને હંગેરી સાથે સમજુતી કરી લેવાની જરૂર આ વખતે વધારે જણાઈ; કારણ કે પ્રશિયનો પણ ખુડા-પેસ્થ સાથે મૈત્રીભાવથી સંબંધ કરવા લાગ્યા. નવી નીતિ અખત્યાર કરવાના આરંભમાં શહેનશાહે એમરલિંગને રજા આપી, અને તેની જગ્યાએ કાઉન્ટ પોનિલ્લિની નીમણુંક કરી. ૧૮૬૫ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૦ મી તારીખે નવી નીતિની રૂપરેખા જણાવવા શાહી ઢંઢેરો પ્રગટ કરવામાં આવ્યો.

સાધારણ રીતે રાજદરબારના ખરીતામાં હોય છે તેનાં કરતાં વિશેષ નિખાલસપણું આ ૧૮૬૫ ના ઢંઢેરામાં હતું. આ ઢંઢેરા પ્રમાણે પ્રથમ તો શાહી પારલામેન્ટ નાબુદ કરવામાં આવી, અને તેમ કરવાનું કારણ ઢંઢેરામાં ખુલ્લું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરીએ પોતાના પ્રતિનિધિઓ વાયનામાં મોકલવાની ના પાડી એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રતિનિધિઓ હંગેરીમાંજ રહ્યા અને શાહી પારલામેન્ટે ઘડેલા ધારા ન ગણવાનું હંગેરીયનોને શીખાડવા લાગ્યા. આથી કરી શાહી પારલામેન્ટ ચાલી શકી નહિ. આ પછી, હંગેરી,

ઓહિયો અને બીજા દેશોનો આંતરિક વ્યવસ્થા અને વહીવટ ચલાવવાનો અને પોતાનું નિરાળું રાષ્ટ્રવ કાયમ રાખવાનો હક કબુલ રાખવાનું ઢંઢેરામાં જણાવવામાં આવ્યું હતું; અને ઢંઢેરાના અંતભાગમાં હંગેરીની તેમ જ બીજા દેશોની પારલામેંટને તેની સલાહકરી આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. તેની જ સાથે સહેનશાહે જાહેર કર્યું હતું કે હંગેરીની પારલામેંટ ખુલી મુકવા તે પોતે ડિસેમ્બર માસમાં પેસ્થ જશે.

ડીક કહ્યું: ‘જે થયું છે તે ઠીક છે. પરંતુ નવી પારલામેંટ રમકડા જેવી ન હોવી જોઈએ.’ હંગેરીની જુની પારલામેંટના પ્રતિનિધિઓ ડીકનાં પ્રમુખપણા હેઠળ ઢંઢેરાનો વિચાર કરવા પેસ્થમાં ભેગા થયા, અને તેઓએ એક મતે એવો ઠરાવ કર્યો કે હંગેરીને ૧૮૪૮ નું રાજ્યબંધારણ પાછું મળવું જોઈએ; હંગેરી માટે જુદું મંત્રીમંડળ સ્થપાવું જોઈએ, અને તે મંડળ હંગેરીના કાયદેસર થયેલ રાજાને અને હંગેરીની પારલામેંટમાં બેસતાં હંગેરી પ્રજાના ચુંટાયેલાં પ્રતિનિધિઓને જ જવાબદાર રહેવું જોઈએ; અને તેઓએ એવો પણ ઠરાવ કર્યો કે આથી કંઈ ઓછું મળે તો તે સ્વીકારવું નહિ.

ડીક પેસ્થનો પ્રતિનિધિ ચુંટાયો, અને નવી પારલામેંટ માટે થયેલી ચુંટણીનાં પરિણામે ૩૬૩ પ્રતિનિધિઓમાંથી ૨૦૦ ડીકના અનુયાયીઓ ચુંટાયા; બાકીના ‘કોનઝર્વેટિવ કે ઓર્થોડોક્સ’ પક્ષના હતા. પરંતુ પારલામેંટની પ્રતિક્ષા વિષે તેઓએ ડીકની નીતિ કબુલ રાખી હતી; અને બીજાઓ ડીકની માગણીને ટકા આપતા હતાં હંગેરીને ઓર્થોડોક્સ સાવ છુટું કરવાનો અને હંગેરીમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાનો ધરાહો ધરાવતા હતા.

૬ ડી ડિસેમ્બરે હંગેરીની પારલામેંટની ચુંટણી થઈ, અને પારલામેંટ ખુલી મુકવા ૧૨ મી ડિસેમ્બરે સહેનશાહ ક્રાંસિસ જ્યેસહ પેસ્થ જવા નીકળ્યા. આખું યુરોપ પરિણામ શું આવે છે એ જાણવા આતુર બન્યું.

૧૮૬૫ ના ડિસેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે શહેનશાહ ક્રાસિસ-
ન્સકે દરબારી ઠોરા સાથે હંજેરીની પારલામેંટ ખુલી મુકી. શહેન-
શાહે હંજેરિયન પહેરવાશ પહેર્યો હતો. તેણે પોતાનું બાપલુ
હંજેરિયન ભાષામાં કહ્યું. પારલામેંટના હંજેરિયન સભાસદો પણ
રાષ્ટ્રીય પહેરવાશ પહેરી આવ્યા હતા. તેઓએ વિનયથી શહેન-
શાહનું બાપલુ સાંભળ્યું. બાપલુમાં એક ઠેકાણે શહેનશાહે
જણાવ્યું કે હું પ્રજાસુખની ચર્ચા રાખતો છાજે તેવા નિષ્પાલસ-
પણાથી કરવા આવ્યો છું. કેટલાકાએ આ વચન વધાવી લીધું;
પરંતુ ડીક ચૂપ જ રહ્યો. ડીકે પ્રજાજનને એવું વચન આપ્યું
હતું કે કોઈ જાતની આપણે કરવામાં નહિ આવે, અને ડીક આ
ઓરિટ્યનને (શહેનશાહને) પીછાનતો હતો.

શહેનશાહનાં બાપલુમાંથી એવો ભાસ આવતો હતો કે શહેન-
શાહ હંજેરીને જોઈતું બધું આપી દે છે; પરંતુ ખરેખર તો થોડુંકજ
આપવામાં આવ્યું હતું. આ બાપલુની અસર એટલી બધી થઈ કે
એક હંજેરિયન પ્રતિનિધિએ એમ જણાવ્યું કે જે શબ્દો ખુદ શહેન-
શાહે આજે ઉચ્ચાર્યા છે તે શબ્દો પાંચ વર્ષ ઉપર ઉચ્ચારવા માટે
તેઓને શહેનશાહે જોલમાં ગોંધી મુક્યા હતા.

બાપલુમાંથી ટાપટીપ કાઢી નાખીએ તો જણાશે કે ઓરિટ્યના
હંજેરીમાં કિતરતા દરજજાની પારલામેંટ સ્થાપવા અને તે પારલા-
મેંટને આંતરિક વહીવટમાં મર્યાદિત સત્તા આપવા, અને દેશને
સમાન એવી બાબતમાં હંજેરી સાથે મસલત કરવા, -પણ તે શાહી
પારલામેંટમાં-તૈયાર છે; પરંતુ હંજેરીને તેનું રાજ્યબંધારણ પાછું
આપવામાં નહિ આવે; ૧૮૪૮ ની સાલના કાયદાઓ મંજૂર
રાખવામાં નહિ આવે; અને દેશમાં યુનિસિપલ સંસ્થાઓ ફરી
સ્થાપવામાં નહિ આવે.

બાપલુનો પુખ્ત વિચાર કરી લીધા પછી ડીકની દરખાસ્ત
પ્રમાણે પારલામેંટ શાહી બાપલુના જવાબમાં શહેનશાહને નિવેદન-
પત્ર આપવાનું કરાવ્યું. પ્રસંગોચિત વસ્તુનો સ્વીકાર કરવા જતાં

સિદ્ધાંતનો લાગ કદી થવો ન જોઈએ એ વિશે દીક્ર પ્રતિનિધિઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું. વિનયથી પરંતુ દૃઢતાથી નિવેદનપત્રમાં શહેનશાહને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરી કોઈપણ જાતનો તોડ કાઢવા તૈયાર નથી, તેમ તેના હક છોડી દેવા હંગેરી કરથી કે ફ્રાંસલા-મણથી તૈયાર નહિ થાય. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરીએ ક્રાંસિસ જોસફને નિવેદનપત્રમાં હંગેરીની પારલામેન્ટ આ પણ જણાવ્યું હતું:

પ્રસંગોચિતતાની નીતિના હિમાયતીઓ હંગેરીને પોતાની નીતિ સ્વીકારવા કહે છે; પરંતુ હંગેરી તેઓની નીતિ ગ્રહણ કરવા તૈયાર નથી. આથી તેઓને તાબુખી થવી ન જોઈએ; હંગેરી ધણીવાર ડગાયું છે અને હવે સાવધાન બન્યું છે. સિદ્ધાંતને દૃઢતાથી વળગી રહી આપણા પૂર્વજોએ દેશનું સંરક્ષણ કર્યું છે. ઇસો મુશ્કેલીમાં આવ્યો ત્યારે તેણે તુચ્છ વસ્તુ માટે પોતાનો જન્મસિદ્ધ હક વેચ્યો; તે સિરા સાફ શ્રાવક બન્યો. તેને જોઈતી વસ્તુ મળી, પરંતુ તેને અંગે કશું ઉત્પન્ન થયો. પ્રસંગોચિતતાની નીતિના ઉપાસકો દેશના તેવા હાલ કરશે; અને આપ નામદાર પણ નામનો મેત્રીભાવ બતાવીને, નામના હકો આપવાનું બતાવીને અમારી એવીજ દશા કરશે.

આ નિવેદનપત્ર શહેનશાહને ખુડામાં આપવામાં આવ્યું. તેણે પોતાનાં આપણમાં જ હકો આપવાનું જણાવ્યું હતું તેમાં ફેરફાર કરવાની ના પાડી.

એટલે, પારલામેન્ટ એકમતે શહેનશાહને બીજું નિવેદનપત્ર શાહી ફરમાન મળ્યા પછી ૨૪ કલાકમાં મોકલાવ્યું. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે હંગેરીને તેનું રાજ્યબધારણ સંપૂર્ણ દશામાં પાખું મળવું જોઈએ, હંગેરી સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે ગણાવું જોઈએ, મ્યુનિ-સિપલ સંસ્થાઓ ફરી સ્થપાવી જોઈએ, હંગેરીની સીમા અને સ્વતંત્રતા અચળ રહેવા જોઈએ, ૧૮૪૮ ના કાયદાઓ કાયમ રખાવા જોઈએ, અને ૧૮૪૮ની સાલથી ઓસ્ટ્રિયાએ ચલાવેલ ગેર-કાયદેસર અમલનાં પરિણામે જેઓને કેદ કરવામાં આવ્યા છે અને

જેઓને નુકસાની પહોંચાડવામાં આવી છે તેઓ બધાને મારી મળવી જોઈએ અને બદલો મળવો જોઈએ. અને જ્યાં સુધી હંગેરીને આ વસ્તુઓ નહિ મળે ત્યાં સુધી હંગેરી શહેનશાહ ક્રાંસિસ જોસફને હંગેરીનો રાજા નહિ લેખે અને ઓસ્ટ્રિયાને શત્રુ લેખસે.

પરંતુ શહેનશાહ વજ્ર જેવો કઠણ રહ્યો અને વાચના જતો રહ્યો. જાણે કે કંઈજ બન્યું ન હોય તેમ હંગેરીની પારલામેન્ટની બેઠકો થતી રહી, અને ૧૮૪૮ ના કાયદાઓ અને રાજ્યબંધારણ રદ કરવામાંજ ન આવ્યા હોય એમ ધારી પારલામેન્ટ ડીકના અગ્રેસરપણા હેઠળ કામ કરવા લાગી. ઓસ્ટ્રિયા દુર્બળ બન્યું; પ્રશીયા અને ઇટાલીએ સંપ કર્યો. ઓસ્ટ્રિયાને જણાયું કે યુદ્ધ ન થાય એવું બને એ હવે અસંભવિત છે; એટલે તેણે જર્મન સક્ષતત્ત્વમાં સર્વોપરી પદ મેળવવા માટે જર્મની લશ્કરી તૈયારીઓ કરવા માંડી. આવી બારે મુશ્કેલીમાં ક્રાંસિસ જોસફે પોતાના તરંગો કારે મુક્યા, અને ડીક સાથે મસલત કરવાની ફરી માંગણી કરી. ડીકનો જવાબ ટુંકો અને ચોખ્ખો હતો કે હંગેરી બીજા કોઈ પણ પ્રશ્નનો વિચાર કરે તે પહેલાં તેના વતી હંગેરિયન પારલામેન્ટ કરેલી બધી માંગણીઓ કમુલ થવી જોઈએ. ડીકે જણાવ્યું: “કોઈપણ સંજોગમાં હંગેરી શાહી પારલામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ નહિ મોકલે અથવા શાહી પારલામેન્ટના જેવી બીજી કોઈ સંસ્થા હંગેરી કમુલ નહિ રાખે.” હંગેરીને હેરાન કરવા કે બનાવવા જેવી ઓસ્ટ્રિયાની અસારે સ્થિતિ ન હતી. જાણે કે ઓસ્ટ્રિયાનું અસ્તિત્વજ નથી એમ ગણી હંગેરિયન પારલામેન્ટ પોતાનું કામ કરે ગઈ; અને બિસમાર્કને ખાતરી થઈ કે હંગેરી ઓસ્ટ્રિયાને સહાય નહિ કરે એટલે તેણે ૧૮૬૬ ના જુનની ૧૮ મી તારીખે ઓસ્ટ્રિયા સામે લડાઈ જાહેર કરાવી.

પ્રશ્નનો વિજયી નીવડ્યા, અને પ્રેમમાં લાખલ થયા.

ફ્રાંસિસ જોસફે પેસ્મથી ડીકને ખોલાવી મંગાવ્યો. ડીક મધસતે વાચના જઈ પહોંચ્યો અને શહેનશાહને મહેલમાં મળ્યો. શહેનશાહનું મ્હોં ક્ષીણ થઈ ગયેલું અને ઉતરી ગયેલું દેખાતું હતું. શહેનશાહે પોતાના વિરોધીને પુછ્યું: 'ડીક, હવે મારે શું કરવું?' ડીકનો હુકો સખ્ત જવાબ ઓસ્ટ્રિયાના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે:

‘સલાહ કરો, અને હંગેરીને તેના હક પાછા આપો.’

શહેનશાહે પુછ્યું: ‘હંગેરીનું રાજ્યખંધારણ પાણું સ્થાપું તો હંગેરી મને લડાઈમાં મદદ કરશે?’

મેજલર પ્રજના આ મહાવીરનો જવાબ તેની નિડરતા અને દૃઢતા સૂચવે છે: તેણે એકજ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો કે “નહિ.” સાદું કરી પોતાના દેશના હક પાછા મેળવવા તે તૈયાર નહતો. શહેનશાહ ખિન્નવદને ચૂપ બેસી રહ્યો, અને ડીક મહેલમાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રશીયા સામેની લડાઈમાં ઓસ્ટ્રિયાને મદદ કરવા ફ્રાંસિસ જોસફે હંગેરિયન પ્રજાને છેલ્લીવાર આર્તસ્વરે અરજ કરી. પરંતુ તે વૃથા ગઈ. હીણું લાગે એવી જગ્ગરી હાર ઓસ્ટ્રિયાની થઈ.

સલ્તનતનો ખયાલ કરવા શું કરવું જોઈએ એ વિષે શહેનશાહે મંત્રીઓની સલાહ માંગી. પોનિલ્લી અને તેના સાથીઓએ જહાંગીરી ચલાવવાની સલાહ આપી. પરંતુ સલાહકારો કરતાં શહેનશાહ વધારે શાણો હતો. તેણે પોનિલ્લીને કાઢી મુક્યો, અને તેની જગ્યાએ પદલોબી બોરટની નીમણુંક કરી. હંગેરી સાથે સલાહ કરી લેવા બોરટને જરૂરની જણાઈ.

૧૮૬૬ ના નવેમ્બરની ૧૯ મી તારીખે હંગેરિયન પારલામેન્ટની બેઠક થઈ; શહેનશાહે પારલામેન્ટને ફરમાન મોકલાવ્યું. તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પારલામેન્ટની માગણી અને હકો ઉપર યોગ્ય ધ્યાન આપવા તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. સાથે સાથે તેણે એમ પણ

સુચબું હતું કે સસ્તનતના દરેક ભાગમાં જવાબદાર મૂંત્રી મંડળ અને જવાબદાર સરકાર સ્થાપવા તેનો વિચાર છે.

પરંતુ આ શાહી દરમાન ઉપર ડીકની નજર ઠહેમાઈ, અને તેના ઠહેમને લઈ પેસ્થમાં ખળભળાટ જન્મ્યો. ખળભળાટ ચાલુ હતો તે દરમાન ખોસ્ટ પેસ્થ દોડી ગયો અને પ્રજાના નેતાને ઘેર પહોંચ્યો. આ બે જણા પહેલીજવાર મળ્યા; અને ખોસ્ટનો ખ્યાલ રમત રમવાનો હશે તો પણ ડીક સાથે વાતચીત થયા પછી તેણે તે ખ્યાલ છોડી દીધો. તેને ડીક વજ્ર જેવા કઠણ મનનો અને અભેદ જણાયો. ખોસ્ટ ડીકને ખાતરી આપી કે હંગેરીનું બંધારણ ફરી ન સ્થપાય ત્યાં સુધી તે નીરાંતે નહિ બેસે; ડીકને ખોસ્ટના આમ કહેવાના હેતુ સર્વોત્તમ ન જણાયા, પરંતુ તે સાચા દીલથી વાત કરે છે એમ અને થયું. આ બે જણેએ ખોસ્ટના વિના કે લખ્યા વિના કરાર કર્યો. આ વખતે ખોસ્ટેડી વડો પ્રધાન હતો, અને ખોસ્ટ હંગેરીનું રાજ્યબંધારણ ફરી ચાલુ કરે તે પહેલાં તેને ખોસ્ટેડી સાથે લડવું પડ્યું, તેનો પરાજય કરવો પડ્યો. હંગેરીમાં જન્મેલ ખળભળાટનો લાભ ખોસ્ટેડી ન લઈ જાય એની સંભાળ ડીકે રાખી; પરંતુ તેમ કરતાં છતાં ડીકે પ્રજાનાં વલણને આડું વળવા ન દીધું. ડીક કુશળ રાજનીતિજ્ઞ હતો; તે જાણતો હતો કે ખોસ્ટની હાર થાય એ સંભવિત છે; એટલે તે ખોસ્ટ સાથે એકદમ સામેલ થઈ ન ગયો. પેસ્થમાં ખોસ્ટની મુલાકાત લીધા પછી તેની સાથે સીધો વ્યવહાર ન રાખવો પડે એમ તે વર્તતો, પરંતુ બીજાઓની મારફત આ બંને જણા એક બીજા સાથે સંબંધ રાખતા.

ફ્રાંસિસ બેસફને ૧૮૫૬ ના ડિસેમ્બરની ૧૫ મી તારીખે એનાયત કરવા એક નિવેદનપત્ર ડીકે લખ્યું. ડીકે હંગેરી વતી સિધેસિધું આ પ્રમાણે કહી દીધું:

“ત્યાં સુધી હંગેરીની પારલામેન્ટે કરેલી માગણીઓ કબુલ રાખવામાં નહિ આવે અને હંગેરિયન પારલામેન્ટને જવાબદાર

મંત્રીમંડળ સ્થાપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હંગેરીની પારલામેંટ
આપ નામદારની સૂચનાઓ ઉપર ધ્યાન નહિ આપે. જે પ્રજા
પાસેથી રાજ્યબંધારણને અનુસરતી સ્વતંત્રતા સર્જ
લેવામાં આવી છે તે પ્રજા અને આપણુદી સહા વચ્ચે
તોડ ન નીકળે.” ડીકના આ મક્કમ જવાબનાં પરિણામે શહેન-
શાહે સખ્તાઈ અપસાર કરી. ૧૮૬૭ ની શરૂઆતમાં શહેન-
શાહે ફરમાન કાઢી હંગેરિયનોને લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત લેવા
હુકમ કર્યો. આખા હંગેરીમાં ક્રોધ અને વિરોધ જન્મ્યો, અને
અડીબર એમ જણાવવા લાગ્યું કે ખંડ જગશે. ડીકે ધણી મહે-
નત કરી બાજુ હાથમાં રાખી. તેણે જોયું કે અણીનો વખત આવી
પહોંચ્યો છે, પરંતુ રમતની છેલી ચાલો ચાલવાની હજી બાકી છે.
તોફાન છતાં તેનું બોલવું સાંભળવામાં આંચું. ડીકની સૂચનાથી
લશ્કરી નોકરી ફરજિયાત કરવાના શાહી ફરમાનના જવાબમાં
પારલામેંટે શહેનશાહને કહેણુ મોકલાયું. આ કહેણુ હંગેરીનાં
છેલાં કહેણુને નામે જાણીતું થયું છે. આ કહેણુ પણ ડીક
જ ધણું હતું. તેમાં પારલામેંટ વતી બોલતા તેણે જણાવ્યું હતું:
“અમારાં રાજ્યબંધારણની અવગણના કરી આપની આપણુદી
સત્તાની મંજૂરીથી જે કંઈ ફરમાનો અને હુકમો નીકળ્યા હોય તે
આપ નામદારે જેમ અને તેમ જલદી રદ કરવા જોઈએ અને
આપ નામદારે અમને અમારૂં રાજ્યબંધારણ એમને એમ પાકું
આપવું જોઈએ.” આચરલેંડમાં ૧૭૮૨ ની સાલમાં વોલ્ટિયરોએ
બ્રિટિશ પ્રતિનિધિને દહતાથી ધડેલ નિવેદનપત્રો આપ્યાં હતાં એ આ
પ્રસંગ માદ દેવડાવે છે.

આ આખરનું કહેણુ સર્જ જવા નીમવામાં આવેલ પ્રતિનિધિઓ
વાચના ગયા અને શહેનશાહને નિવેદનપત્ર પહોંચાડ્યું. શહેન-
શાહના જવાબથી તેઓ ચકિત થયા અને ખુશી થયા. જવાબદાર
હંગેરિયન મંત્રીમંડળ બનાવવામાં નડતી મુશ્કેલીઓ ફર થાય કે
તરત લશ્કરને લગતો કાયદો કાઢી નાખવા અને પોતાના બહાલા

હંગેરિયનોની બધી ઇચ્છાઓ કબુલ રાખવા મરજી ખતાવી. હંગેરિયન પારલામેંટે જવાબદાર મંત્રીમંડળ સ્થાપવામાં નડતી સુરક્ષાઓનો વિચાર કરવા ૬૭ જણાનું એક પંચ નીમ્યું હતું. આ પંચે આ બાબત શહેનશાહને જે કંઈ નિવેદન કરવા જેવું હતું તે કર્યું. જાજરી માથાકૂટ કર્યા પછી શહેનશાહે ૧૮૬૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૭ મી તારીખે કાઉંટ બોલક્રેડીને પ્રધાનપદ ઉપરથી ઉતારી મુક્યો અને તેની જગ્યાએ કાઉંટ યોસ્ટની નીમણુંક કરી. તેજ દિવસે તેણે ડીકને વાયના તેડાવ્યો અને શાહી મહેલમાં જે કંઈ માગવામાં આવ્યું હતું તે બધું આપવા શહેનશાહે પોતાના જૂના વિરોધીને વચન આપ્યું.

ચાર દહાડા રહી શહેનશાહે જુલિયસ એંડ્રાસિને વાયના બોલાવ્યો. આ એંડ્રાસિએ ૧૮૪૮ માં હંગેરીની સ્વતંત્રતા માટે લડત કરી હતી. તેને પકડી લાવનારને શહેનશાહે હજારો પાઉંડની બક્ષીસ આપવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી હતી. ૧૮૪૯ માં હાર થયા પછી એંડ્રાસિ ફ્રાંસ નાસી ગયો અને ત્યાં વર્ષો સુધી દેશવટો ભોગવતો રહ્યો અને રાજ્યદ્વારી કેદીઓને મારી બંધવામાં આવી સારે તે હંગેરી પાછો ગયો. શહેનશાહનો તાર મળતાં તે વાયના ગયો. હંગેરિયન પારલામેંટે જવાબદાર એવું હંગેરી માટે રાષ્ટ્રીય મંત્રીમંડળ ઉભું કરવા અને તેમાં વડા પ્રધાનનું પદ લેવા શહેનશાહે એંડ્રાસીને જણાવ્યું.

૧૮૬૭ના ફેબ્રુઆરીની ૧૮ મી તારીખે ‘અંતિમ કહેણ’ નો જવાબ સાંભળવા હંગેરિયન પારલામેંટ પેસ્થમાં ભેગી થઈ. આ જવાબ શાહી ફરમાનના ઘાટમાં હતો. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી હંગેરિયન પારલામેંટ ફરજિયાત લશ્કરી કાયદો અને ખીલ અલખામણા કાયદાઓ પોતે કબુલ ન રાખે ત્યાં સુધી તે કાયદાઓનો અમલ નહિ થાય. આ ઉપરાંત, હંગેરીનું રાજ્ય બધારણ પાછું આપું કરવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. ફરમાનનું વાંચન થઈ રહ્યું કે પ્રતિનિધિઓએ હર્ષનાદ કર્યો; તેઓનો હર્ષ-

નાદ સાંભળતાં જ બહાર રસ્તે બેગા થયેલ લોકોએ પણ હર્ષનાદ કર્યો અને તોપના અવાજ જેવી હર્ષગર્જનાથી આખું શહેર ધ્રુ-ધ્રુથી ઉડ્યું. અઢાર વર્ષ લગણુ સતવણી સહન કરી જીલ્લિયસ એ ડ્રાસિ સ્વતંત્ર બનેલ હંગેરીનો વડો પ્રધાન થયો, અને તેને રસ્તા ઉપર જોતાંજ ‘મારો દેશ અમર રહો’ એ ઘોષ લોકોએ અનેકાનેક વાર કર્યો. રાત્રે બુડા-પેસ્થમાં રોશની કરવામાં આવી, અને હુતાશની પ્રગટાવવામાં આવી. બીજે દિવસે પેસ્થના નાગરિકોએ અને બીજા સ્થળના લોકોએ ઓસ્ટ્રિયાના વાવટાઓ અને ખાસ કરી સિંહ અને ગેંડા સાથે ચિતરવામાં આવેલ એ માથાના ગરુડના વાવટા ફાડી નાખ્યા, અને ‘લા મારસેલ’ નું અને પેટોરિનું રાષ્ટ્રીય ગીત ગાતાં ગાતાં રસ્તે વાવટાની હોળી કરવા લાગ્યા. ઉજવણીના અંગે મારે ધામધુમ થાય એવું લાગવાથી રાષ્ટ્રીય સરકારે ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો, અને આ ઢંઢેરો નવી સરકારનો પહેલો જ હતો, કે ‘લોકોએ ઓસ્ટ્રિયન વાવટા ચીરવા નહિ; રાષ્ટ્રીય સરકારના અમલદારો પોતેજ તે કામ કરશે.’

હંગેરીયન પારલામેન્ટ વતી ડીક અને ઓસ્ટ્રિયનો વતી ઓસ્ટ્રે કરારનામું કર્યું અને ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહે હંગેરીના રાજા તરીકે તે મંજૂર રાખ્યું. આ કરારનામામાં હંગેરી અને ઓસ્ટ્રિયાનો સંબંધ ચોક્કસ રીતે લખવામાં આવ્યો છે. તે પ્રમાણે, સંપૂર્ણ રીતે સંન્યત્રધારણને માન આપવા, હંગેરીની સીમા અને સ્વતંત્રતા અખંડિત રાખવા, હંગેરિયન પારલામેન્ટ બરખાસ્ત કરવામાં આવે તો એક વર્ષની અંદર નવી પારલામેન્ટ બોલાવવા, અને ઓસ્ટ્રિયા હંગેરીના સંયુક્ત લશ્કરમાં હંગેરીએ ફટલો ફાળો આપવો તેનો નિશ્ચય હંગેરી એકલાને કરવાનો હક કબુલ રાખવા રાજ બંધાયો. આ ઉપરાંત વાયનાની પારલામેન્ટની સત્તા હંગેરી ઉપર રહેતી બધી અધ અધ અને ખાસ જણાવવામાં આવેલ પ્રસંગો સિવાય બીજા કોઈ પણ પ્રસંગે ઓસ્ટ્રિયા સાથે મસલત કર્યા વિના જિજ્ઞ અને સ્વતંત્ર દેશની પેઠે બીજા પ્રજાઓ

સાથે ડોલકરાર કરવા અને ગોઠવણ કરવા હંગેરી સ્વતંત્ર બન્યું. હંગેરીની રાષ્ટ્રીય સેના કાયમ રહી; આ સેના ઉભી કરવાનો અને નીભાવવાનો હક્ક હંગેરીને રહ્યો. હંગેરીના રાષ્ટ્રીય વાવટા આક્રુ રહ્યા; હંગેરી પોતાની સરહદમાં સર્વોપરી બન્યું; હંગેરીની ટંકશાળ અને ભાષા કાયમ રહી. અને સરકારી ખાતાઓમાં ન્યાયાદાલતોમાં અને રાજ્યના ખરીતામાં હંગેરિયન ભાષાજ કાયદાસર મનાવવાનું હતું.

હંગેરીમાં બધાને આ કરારનામું સંતોષકારક ન જણાયું. પ્રજાસત્તાક સત્તા સ્થાપવા ઇચ્છનારાઓ એમ માનતા કે ઓસ્ટ્રિયા સાથે યત્નિયત સંબંધ રહેવાથી હંગેરી પ્રજાજ નહિ અને પરંતુ નબળું પડશે. પેસ્થમાં ફ્રાંસિસ જોસફના રાજ્યાભિષેક ટાણે આવેલો વિચાર ધરાવનારા તેર પ્રતિનિધિઓએ રાજ્યાભિષેકની ક્રિયામાં ભાગ ન લીધો. પરંતુ તેઓએ છુટે મ્હોંએ અને ખુલ્લા દિલથી કબુલ કર્યું કે ડીકે હંગેરી માટે સરસ કામ કર્યું છે, અને આ પ્રસંગે ફ્રાંસિસ જોસફ સામે ડોલપણ જાતનો અણગમો બતાવવાના વિચાર ઉપર ધ્યાનજ ન આવ્યું.

ફ્રાંસિસ જોસફ કુશળ પુરુષ હતો; આ અંતિમ પક્ષનું વલણ તેણે સમજી લીધું. તેણે ઢંઢેરો કાઢ્યો અને તેને લીધે તેના રાજદ્વારી વિરોધીઓ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ ઢંઢેરાની રૂએ ઓસ્ટ્રિયન સમ્રાટ સામે થવા માટે કરવામાં આવેલ દંડ અને પ્રતિબંધ દૂર થઈ ગયા, અને બધા દેશવટો ભોગવતાં હંગેરિયનોને સ્વદેશે પુનઃ મેળવેલી સ્વતંત્રતામાં ભાગ લેવા સ્વદેશ પાછા ફરવા છુટ આપવામાં આવી. આ ઢંઢેરામાં ફ્રાંસિસ જોસફે પોતાના વિરોધીઓની લાગણી દુભાય એવો એક પણ શબ્દ વાપર્યો નહોતો. તેણે આ ઢંઢેરાને ક્ષમાપત્રનું નામ સરખું નહોતું આપ્યું. તેણે આ પ્રમાણે લખ્યું હતું: ‘મારી હંગેરિયન પ્રજામાંથી જોએને રાજદ્વારી કારણસર આજ દિન સુધી શિક્ષા વેઠવી પડી છે તેઓની શિક્ષા તથા તેઓ ઉપર બજાવવામાં આવેલ હુકમો હું, ફ્રાંસિસ જોસફ

૨૬ કઈ છું, અને જાપ્ત કરવામાં આવેલી જમીન અને વસુલ કરવામાં આવેલ દંડ હું પાછા વાળું છું. દેશવટો ભોગવતાં હંગેરિયનોને આ ઢંઢેરાં માયાળુ લાગ્યો; પરંતુ કેટલાકાએ ઢંઢેરાનો લાભ લેવા ના પાડી. પેસ્થમાં ફ્રાંસિસ જોસફને એકલાખ “ડ્યુકેડ”ની બેઠ કરવામાં આવી હતી તેનો ઉપયોગ હંગેરીની સ્વાતંત્રતાની લડતમાં માર્યા ગયેલા હંગેરિયનોની વિધવા અને બાળકોને મારે કરવાનું રાજ્યએ જાહેર કર્યું. આ કાર્યથી રાજ્યની લોકપ્રિયતા વધી.

હંગેરીનાં રાજ્યવંધારણનું રક્ષણ કરતાં હંગેરિયનોનું રક્ત રેડાણું અને તેઓનો પ્રયત્ન કચડી નાખવામાં આવ્યો. આ પ્રસંગ બન્યા પછી ૧૮ વર્ષ રહી, ૧૮૬૭ નાં જુન માસની ૮ મી તારીખે ફ્રાંસિસ જોસફ પેસ્થમાં હંગેરીનું ૧૮૪૮ ની સાલનું રાજ્યવંધારણ ફરી સ્થાપવાની ક્રિયા કરવાનો હતો, અને તેજ દિવસે હંગેરીના રાજા તરીકે પ્રાણુના ભોગે તે રાજ્યવંધારણનું રક્ષણ કરવાના સોગંદ આવ્યાનો હતો.

ત્રણ સદ્ગુણ સગણ પેસ્થમાં અને આખા હંગેરીમાં ખુશાલી અને ઉજવણી ચોંટી રહી, અને પછી હંગેરિયનોએ ખરા દિલથી અને જોમથી કામ કરવું શરૂ કર્યું. પરંતુ ડીક ખુશાલીમાં કે ઉજવણીમાં ભાગ ન લીધો. હંગેરીની પારલામેન્ટના પ્રજાસત્તાક સત્તામાં માનનારા અને રાજસત્તામાં માનનારા, બંધાએ દરાવ ક્યો કે ડીક હંગેરીના સંરક્ષકનો પાઠ બજવવો, અને ફ્રાંસિસ જોસફને તાજ પહેરાવવો. ડીક તેમ કરવા ના પાડી. ફ્રાંસિસ જોસફે એડ્રાસિને આતુરતાથી પુછ્યું: ‘ડીકની હું કઈ રીતે તારીફ કરું?’ એડ્રાસિએ કહ્યું: ‘નામદાર, આપની પાસે આપવા ધન છે, ઇશ્કાઓ છે, પદવીઓ છે, પદકો છે. આપ આમાંથી કોઈ એકથી કે બધાથી બીજાં માણસોની તારીફ કરી શકો એમ છો. પરંતુ આપ આથી ડીકની પ્રશંસા નહિ કરી શકો.’ એટલે રાજ્યએ હીરાથી મહેલ એકઠામાં ગોઠવેલ પોતાની અને રાણીની છબી ડીકને મોકલાવી.

ડીકે તે સ્વીકારવા ના કહી. પરંતુ પોતાના અત્યાર સમયનું
 વિરોધી માટે ઉપજેલી કૃતમતા અને સન્માન પોતે કઈ રીતે ન
 દર્શાવ કરી શકે એ જણાવવા રાજાએ ડીકને ખૂબ કહ્યું, એટ
 ડીકે જણાવ્યું: “નામદાર, મારે મરણ થાય ત્યારે આપના
 કહેજો કે ફ્રાંસિસ ડીક પ્રમાણિક પુરુષ હતો.”
